Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Information
for All
Programme

YUNESKO-nun
«İnformasiya hamı üçün»
Proqramının
Azərbaycan
Komitəsi

C.Cabbarlı adına
Respublika Gənclər
Kitabxanası

AZƏRBAYCAN KİTABXANALARI MODERNLƏŞMƏ YOLLARINDA

(Sorğu materialları əsasında)

«APOSTROFF»
BAKI – 2012

UDK 021
BBK 78.3
M22

Tərtibçi-müəllif: **t.e.n. Lətifə Məmmədova**

Elmi məsləhətçi: **prof. Abuzər Xələfov**

Rəyçi: **h.e.n. Əli Eyvazov**

Mətnin redaktorları: **Samir Abbasov, Əfsun Əhmədov**

Buraxılışa məsul: **Tahir Sadıqov**

A99 **AZƏRBAYCAN KİTABXANALARI MODERNLƏŞMƏ YOLLARINDA.** Bakı, **«APOSTROFF»,** 2012, 76 səh.

İSBN 978-9952-404-41-8

Təqdim olunan kitab informasiya cəmiyyətinin əsas xüsusiyyətləri və bu prosesdə kitabxanaların mürəkkəb rolundan bəhs edir. Müstəqillik əldə edəndən sonra Azərbaycanın kitabxana sektorunda müsbət dəyişikliklər baş vermişdir. Kitabxanalarımız informasiya müəssisələrinə çevrilərək yeni iş üsulları tətbiq edirlər. Bu proseslər aparılan sorğu çərçivəsində müəyyənləşdirilmişdir. Araşdırmanın gedişində cəmiyyətdə oxucuların mütaliəyə münasibəti, kitabxanaçıların və kitabxana rəhbərlərinin fikirləri öyrənilmişdir. Tədqiqat ictimaiyyətdə və dövlət orqanlarında böyük marağa səbəb olmuşdur.

Sorğu əsasında Azərbaycan kitabxanalarının reallığı, meyilləri və gələcək inkişaf istiqamətləri, perspektivləri müəyyənləşdirilir.

Kitab dövlət orqanlarında çalışan məmurlar və mütəxəssislər, kitabxanaçılar, oxucular, ictimai təşkilatlar, qeyri-hökumət təşkilatları, humanitar fondlar və s. üçün maraqlı ola bilər.

Kitabın istifadəsi ilə bağlı bütün müstəsna hüquqlar müəllifə məxsusdur.

Kitabxana xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mənəviyyat, bilik, zəka mənbəyidir. Ona görə də kitabxanaya daimi hörmət xalqımızın mədəniyyətini nümayiş etdirən amillərdən biridir...

Kitabxanaya, burada çalışan insanlara hörmət və ehtiramımı bildirmək istəyirəm.

Heydər ƏLİYEV,
Azərbaycan xalqının ümummilli lideri

* * *

Azərbaycan kitabxanaları Azərbaycan xalqının milli sərvətidir.

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

* * *

Müasir kitabxana – informasiya sistemi informasiya resurslarını cəmiyyət üçün toplamaq və yaymaq funksiyasını həyata keçirir.

ÖN SÖZ

Cəmiyyətdə informasiyanın həcminin sürətlə artması XX əsrin ikinci yarısı XXI əsrin əvvəllərində get-gedə daha çox nəzərə çarpmağa başlamışdı. Əvvəllər misli görünməmiş və haqlı olaraq, çox vaxt «informasiya partlayışı» adlandırılan bu hal bizim sivilizasiyanın yeni inkişaf mərhələsinə keçməsinin əsas əlamətlərindən biri, bəşəriyyətin inkişafmda yeni bir dövrün - informasiya erasının başlanğıcıdır.

Mütəxəssislər informasiya cəmiyyətinin aşağıdakı əsas fərqləndirici cəhətlərini qeyd edirlər:

- bu cəmiyyətin hər bir üzvü ona lazım olan informasiyadan istifadə edə bilir;
- cəmiyyət özünün hər bir üzvünü informasiya texnologiyası ilə təmin etməyə qadirdir;
- konkret zamandan və məkandan asılı olmayaraq cəmiyyət onun həyat fəaliyyəti üçün zəruri olan bütün informasiyanı istehsal etməyə qadirdir.

Pessimist proqnozlara baxmayaraq, informasiya cəmiyyəti şəraitində kitabxanaların fəaliyyəti yeni inkişaf mərhələsindədir. İnformasiya cəmiyyətində kitabxanalar istənilən yaşda insanlar üçün bilik və fasiləsiz təhsil mənbəyinə, vətəndaşların istər ictimai həyatda və istərsə də dövlətin idarə olunmasında fəal iştirak etməsi vasitəsinə, bütün fəaliyyət sahələrində kadrların hazırlanması və onlann ixtisasının artırılması vasitəsinə çevrilirlər. İnformasiya cəmiyyəti kontekstində kitabxanamn əsas məqsədi - zamandan və məkandan asılı olmayaraq, hər bir istifadəçinin istənilən tipli informasiyaya müraciət imkanının təmin edilməsindən ibarət olıır.

İnformasiya cəmiyyətinin formalaşması dövründə kütləvi kitabxanaların rolu müstəsna dərəcədə artır. Bu kitabxanalar vətəndaşların informasiya cəmiyyətinin üstünlüklərindən istifadə

etmələrinə, onların informasiyadan və biliklərdən bəhrələnmək hüquqlarımn həyata keçirilməsinə kömək etməlidirlər. İxtisaslı, məsuliyyətli və xeyirxah kitabxanaçı - istifadəçi ilə informasiya arasında vasitəçidir. Müasir kitabxanaçı informasiya resurslarının axtarılması və seçilməsi məsələsinin həllinə kömək etməlidir.

İnformasiya cəmiyyətinə keçid kifayət qədər mürəkkəb və çoxcəhətli prosesdir. Bu prosesin inkişafı ictimai şüurun müəyyən mənada yenidən qurulması ilə bağlıdır. Azərbaycanda bu proses artıq başlanıb: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2008-ci il 6 oktyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı»nın həyata keçirilməsi üzrə Tədbirlər Planı təsdiq edilib. Müasir kitabxanalarda informasiyanın toplanması, saxlanması və paylaşdırılması vasitələrinin və metodlarının təkmilləşdirilməsi ilə yanaşı, informasiya axtarışı və informasiyanın işlənməsi vasitələri də modernləşdirilməlidir. Şübhə yoxdur ki, İnternet şəbəkəsinə qoşulmaq imkanı olan müasir kitabxana özünün informasiya mənbələrinin sayını artırmaq və istifadəçilərin sorğularını təmin etmək üçün daha geniş imkanlar qazanır. Ölkəmizin kitabxanalarında İnternet-mərkəzlər (zallar, siniflər), internetə müraciət mərkəzləri, elektron informasiya vasitələri qəbilindən olan informasiya xidmətləri təqdim edən xüsusi bölmələr yaradılması baxımından mühüm işlər həyata keçirilir. Artıq respublikanın bütün şəhər, rayon mərkəzi kitabxanalarının Veb-saytı yaradılmış və oxucuların istifadəsinə verilmişdir.

Respublikanın şəhər və rayonlarında kitabxanaların avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemləri ilə təchiz olunması istiqamətində mühüm işlər görülmüş, demək olar ki, kütləvi kitabxanaların 50%-də Elektron kataloğun yaradılması işinə başlanmışdır.

Bu gün tamamilə haqlı olaraq bu qənatə gəlmək olar ki, kitabxanaların gələcəyin milli və beynəlxalq şəbəkələr yaradıl-

ması yolu ilə kataloqlardan, sənədlərdən istifadənin təmin edilməsi və kommunikasiyaların təkmilləşdirilməsi amilləri ilə şərtlənir.

İnformasiyalaşma, yəni informasiyadan inkişaf resursu kimi daha tam istifadə edilməsi əsasında insanın və cəmiyyətin bütün intellektual-humanist həyat fəaliyyətinin yenidən qurulması ilə əlaqədar, insanın informasiya mədəniyyətinin formalaşmasının əhəmiyyətini nəzərəçarpacaq dərəcədə artmışdır. İnformasiya sahəsində baş verən texnoloji inqilab isə bəşər sivilizasiyasının bütün inkişafının gedişinə çox güclü təsir göstərir. Bu gün artıq heç kəs şübhə etmir ki, həyatın keyfiyyəti get-gedə daha artıq dərəcədə informasiyadan, onun operativ tapılmasından və istifadə edilməsindən asılıdır. Cəmiyyətin və şəxsiyyətin informasiya mədəniyyəti insanın fasiləsiz təhsil almaq imkanının və qəbul etdiyi qərarlar məsuliyyətin artmasını təmin etməlidir. Qeyd edildiyi kimi, kitabxanalar informasiya mədəniyyətinin formalaşmasında xüsusi, unikal rol oynayır. Yeni informasiya texnologiyaları kitabxanalar qarşısında çox geniş imkanlar açmış, onları prinsipcə yeni məsələlər həll etmək zərurəti qarşısında qoymuşdur. Bu texnologiyaların mənimsənilməsi kitabxanaların cəmiyyətdəki rolu və yeri barədə fundamental təsəvvürlərin, kitabxana işinin təşkilinin əsas prinsiplərinin yenidən nəzərdən keçirilməsi ilə, kitabxana işinin inkişaf paradiqmasının dəyişməsi ilə nəticələnmişdir. Bu proseslər qlobal xarakter daşıyır və Azərbaycan kitabxanaları da həmin proseslərə qoşulur.

Bir mühüm faktı xüsusi qeyd etməyə dəyər ki, bu gün Azərbaycan cəmiyyətində kitabxanaların sosial rolu təkamül edir. Kitabxanaların maarifçilik xarakterli ənənəvi funksiyalarına indi milli və beynəlxalq informasiya şəbəkələrinə və məlumat banklarına müraciət etməyə imkan verən informasiya mərkəzlərinə xas olan funksiyalar da əlavə edilir.

Zamanın tələbi belədir ki, kitabxanadaxili ənənəvi texnologiyalar və kitabxanaların əhaliyə xidmət formaları dəyişməli-

dir. Bu gün kitabxanaların rolu xeyli mürəkkəbləşir. Onlar polifunksional müəssisələrə çevrilməlidir. Bu, nədən irəli gəlir? İlk növbədə ondan irəli gəlir ki, kitabxanalar cəmiyyətdə yaranmış sosial boşluqları doldurmalı və vaxtilə başqa təşkilatlara - hazırda ya yoxa çıxmış, ya da fəaliyyət profillərini dəyişmiş mədəni-maarif və tərbiyəvi yönümlü təşkilatlara xas olan vəzifələri indi onlar öz üzərinə götürməlidirlər.

Azərbaycan müstəqillik əldə edəndən sonra cəmiyyətdə çox böyük dəyişikliklər baş vermişdir. Cəmiyyət tamamilə başqalaşmışdır. Bununla əlaqədar, kitabxanalar, kitabxanaçılar və oxucular da dəyişir. İndi kitabxanalar hər bir kəsin dünyada mövcud olan bütün informasiya mənbələrindən istifadə etməsini təmin etməlidirlər. Lakin onlar bu funksiyanı yerinə yetirməyi bacarırlarmı və buna hazırdırlarmı? Bu suallara cavab vermək məqsədilə, Azərbaycan kitabxanalarmın inkişaf paradiqmasının dəyişdiyi bir şəraitdə kitabxanalarm vəziyyətini öyrənmək məqsədilə Azərbaycanın bir sıra şəhər və rayonlarında araşdırma aparılmışdır.

Yeri gəlmişkən qeyd etmək istiərdik ki, dunyanın bir sıra məşhur kitabxanaları müxtəlif təşkilatların himayəsindədir. Kitabxana işi məsələsində dünyanın aparıcı dövləti olan ABŞ-da kitabxanalara sponsorluq edilməsi öz yerində, kitabxanalar üçün ianələr vermək ənənəsinin də yüz ildən artıq tarixi vardır. Bizdə isə müxtəlif təşkilatlar tərəfindən kitabxanalara yardım edilməsi halları, təəssüf ki, epizodik xarakter daşıyır. İnformasiya cəmiyyəti şəraitində kitabxanalar qarşısında duran məsələlərin sayının artması bizim cəmiyyətdə lazımınca dərk edilmir. Etiraf etmək lazımdır ki, kitabxanalar özləri də maliyyə resurslarından istifadə etmək uğrunda mübarizənin sirlərini hələ lazımınca öyrənməyiblər, onlar heç də həmişə qarşılaşdıqları məsələlərin mürəkkəbliyini, bütövlükdə cəmiyyətin mənafeyi naminə həmin məsələləri həll etməyin zəruri olmasını hakimiyyət strukturları və müxtəlif təşkilatlar qarşısında inandırıcı şəkildə açıqlamaları bacarmırlar.

Apardığımız tədqiqat göstərdi ki, Azərbaycandakı kitabxanaların çoxunda oxucuların sayı praktiki olaraq minimuma enmişdir, buna görə də yeni tipli kitabxanalar - biznes-kitabxanalar, kitabxana-muzeylər, kitabxana-kafelər yaranması məqsədəuyğun hesab edilə bilər. Onlar hazırda müxtəlif səbəblər üzündən kitabxanalara getməyən əhalini tədricən kitab mədəniyyətinə cəlb edə bilər.

Ümid etmək istərdim ki, bu tədqiqatın materialları kitabxana işçilərinə və kitabxanaların problemləri ilə məşğul olan bütün insanlara kömək edəcək, onlar müxtəlif kitabxanaların fəaliyyətinin müqayisəli təhlili yolu ilə bu sahədə yaranmış vəziyyətdən baş çıxaracaq və bu da öz növbəsində, ölkəmizdəki kitabxanaların nüfuzunun yüksəlməsinə, onların imkanlarının üzə çıxarılmasına şərait yaradacaqdır. Bununla bərabər, qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda ümumi kitabxana sosial institutunun inkişaf perspektivləri ilk növbədə, tamdəyərli millətin mövcud olması üçün hamının istifadə edə biləcəyi kitabxanaların vacibliyinin bütün səviyyələrdə dərk edilməsindən asılıdır.

Milli razılıq yolu - biliklərdən və informasiyadan hamının istifadə edə bilməsi yoludur. Bu məsələnin həllində isə kitabxanalar çox mühüm rol oynayır.

Ön sözü Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin aşağıdakı sözləri ilə tamamlamaq istərdim «kitabxana xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mənəviyyat, bilik, zəka mənbəyidir».

Ümid etmək istərdim ki, yaxın gələcəkdə bizim kitabxanalar da müstəqil Azərbaycanın uğurlarının rəhninə çevriləcəklər.

KİTABXANA YENİ ƏSRDƏ

G İ R İ Ş

Dünya miqyasında informasiya inqilabı baş vermişdir. Bu inqilab bütövlükdə cəmiyyətin və ayrı-ayrılıqda hər bir insanın həyatında böyük dəyişikliklərə səbəb olur. Qlobal informasiya inqilabı müxtəlif və rəngarəng informasiyanın yaranması, saxlanması, ötürülməsi və qavranması ilə bağlı imkanlarımızı əsaslı şəkildə dəyişdirir. İnternet şəbəkəsi informasiya pərakəndəliyinə son qoyur, hər bir istifadəçinin onu maraqlandıran informasiyanı tapmasına və öz informasiyasını planetin istənilən güşəsində olan başqa istifadəçiyə ötürməyə, onunla dialoqa girməyə imkan verir və ümumdünya informasiya məkanı yaradır.

Hər bir ölkənin gələcəyi informasiya cəmiyyətinin verdiyi imkanlardan istifadə etmək, yoxsa bu imkana məhəl qoymamaq seçimindən birbaşa asılıdır. «Əgər biz öz şansımızı əldən versək, yeni xidmətlər təqdim edən və buna görə də daha yüksək rəqabət qabiliyyətinə malik olan başqa ölkələrdən geri qalarıq. Biz özümüzün yox, başqalarmın istehsal etdiyi məhsullardan və texnologiyalardan istifadə etməli olarıq» (Avstraliya). «İnformasiya cəmiyyətinin formalaşmasına qoşulmamaq - ölkənin mədəniyyətinə çox neqativ təsir göstərər, çünki bu cür ölkə qlobal cəmiyyət tərəfindən udulmaq riskinə məruz qalır» (İslandiya).

Müasir dövrün bizə verdiyi şansdan istifadə edilməsi isə ölkədən ötrü «liderlik» (ABŞ), «iqtisadi yüksəliş» (Kanada), «şəbəkə kommunikasiyasının inkişafı sayəsində tərəqqi etmiş cəmiyyətin formalaşması» (Finlandiya), «daim təhsil alan cəmiyyətin formalaşması» (Avropa İttifaqı), «dövlətin idarə edilməsində vətəndaşların fəal iştirakı» (İrlandiya), «informasiyanın əldə edilməsinin asılı olacağı şəbəkələrə müraciət etmək imkanı» (Tailand), «milli birlik və milli özünüdərk hissinin

möhkəmlənməsi» (ABŞ) və sair uğurlar qazanılmasını təmin edə bilər. İnformasiya dövründə kitabxanaların informasiya, mədəni və ümumtəhsil müəssisələri kimi rolunun xeyli artması tamamilə qanunauyğun haldır. Müasir kitabxanaların fəaliyyətinin spesifikası onların çoxölçülü informasiya, mədəniyyət və təhsil məkanında, daha doğrusu, bu fəzaların kəsişməsində yerləşməsi ilə təyin edilir. Kitabxanalar yuxarıda sadalanan sahələrə xas olan vəzifə və funksiyaları özündə cəmləşdirən əlaqələndirici həlqə kimi çıxış edir. Müasir kitabxana-biblioqrafıya fəaliyyətinin unikallığı və eyni zamanda mürəkkəbliyi bu şəkildə təzahür edir. Məhz buna görə XXI əsr nəinki kitabxana sisteminin daha da inkişaf etdirilməsinin vacibliyini, həm də bu sahədə informasiya texnologiyalarının işlənib hazırlanması, tətbiq edilməsi və istifadəsi məsələlərinin müasir vəziyyətinin təhlil edilməsi, mövcud stereotiplərə yenidən nəzər salınması zərurətini irəli sürmüşdür.

Son illərdə informasiya ilə bağlı bütün sahələrdə kompyuter texnologiyalarının sürətli inkişafı bu dövrün səciyyəvi cəhətidir. Nəinki informasiya məhsullarının formaları və növləri barədə, həmçinin kitab nəşri, kitabların mühafızəsi, yayılması və informasiya xidməti sahələrində bir sıra müəssisələrin rolu və funksiyaları barədə təsəvvürlər dəyişir.

Fikrimizcə, kitabxana-informasiya strukturlarının və müvafiq texnologiyaların fəaliyyət meyillərinin öyrənilməsi onların real potensialı və perspektivləri barədə, bütövlükdə informasiya cəmiyyəti barədə daha tam təsəvvür əldə etməyə şərait yaradacaqdır. Kompyuter-telekommunikasiya mühitinin yaradılması və inkişafı elə bir fona çevrilmişdir ki, kitabxana prosesinin inkişafı bu fonda baş verir (və ya baş verməlidir). Belə bir mühitin yaradılması və inkişafının hətta bu sahədə çalışan çoxsaylı işçilərin təfəkkür və fəaliyyət tərzinə də təsirinin öyrənilməsi obyektiv zərurətə çevrilir.

Yeni başlanmış yüzilliyə qlobal informasiya əsri deyirlər. Bu cəmiyyəti qurmaq üçün, bir tərəfdən - xüsusən yüksək tex-

nologiyalar sahəsində, sənayenin müəyyən səviyyədə inkişafına nail olmaq, digər tərəfdən - vətəndaş cəmiyyətinin əsaslarını yaratmaq zəruridir. Bizim ölkəmizdən ötrü bu yol-qaçılmazdır, buna görə də informasiya cəmiyyətinə doğru hərəkəti müəyyənləşdirən baza oriyentirlərini dəqiq müəyyən etmək lazımdır.

Etiraf etmək lazımdır ki, az qala bütün kitablarda və tədris vəsaitlərində kitabxana barədə təsəvvür hələ də köhnə anlayış və sxemlər çərçivəsində qalmışdır. Halbuki, kitabxanaların fəaliyyət sahəsinə informasiya texnologiyalarının sürətlə tətbiq edilməsi kitabxanalar barədə təsəvvürü çoxdan dəyişməli idi. Bu gün ən müasir ədəbiyyatda dərc edilən məlumatlara əsasən, informasiya tərkib hissəsi nəinki ənənəvi xidmət sistemləri ilə «rəqabət aparmağa», hətta onları qabaqlamağa başlayır.

Əslində indi söhbət ölkəmizdə kitabxana işinin prinsipcə yeni konsepsiyasından - qloballaşma dövrünün xüsusiyyətlərinə, SSRİ dağılandan sonra yaranmış yeni ictimai-siyasi vəziyyətə uyğun mühakimələrdən irəli gələn konsepsiyadan gedir. Müasir kitabxanaların sosial fəaliyyətinin təkcə təşkilati-texnoloji kateqoriyalarla kifayətlənməyib, həm də fəlsəfi kateqoriyalardan istifadə etmək tələb olunur, çünki nisbətən yaxın vaxtlarda yaranmış yeni termini - «kitabxananın missiyası» terminini yalnız fəlsəfi kateqoriyaların köməyilə qiymələndirmək mümkündür.

Bu ifadəni əsas götürsək o, köhnə təcrübəni əsla rədd etmədən onu daha da təkmilləşdirən, tamamlayan və modernləşdirən yeni elementlərin yaranmış olduğu yeni kitabxana-informasiya mühitinin müasir mahiyyətini əks etdirir. Onu da qeyd etməliyik ki, bu halda söhbət keçmişin və gələcəyin müqayisəli xarakteristikalarından daha çox, son dövrlərdə yaranmış ictimai və sosial meyarların uyğunluğu barədədir. Buna qanunauyğun olaraq belə bir sual qarşıya çıxır: «müasir kitabxana» nə deməkdir? Çoxsaylı araşdırmalar göstərir ki, ictimai münasibətlərin tonusu, bir sıra yeni əlamətlər sistemi ilə ifadə edilən xarak-

terik cəhətlərin mahiyyəti nəzərəçarpacaq dərəcədə dəyişmişdir. Məhz bu xüsusiyyətlər müasir intelektual institutların obrazını yaradır. Belə institutlardan Azərbaycanda kitabxana işinin inkişaf konsepsiyası işlənib hazırlanır. Ümid edirik ki, kitab və burada dərc olunan empirik materiallar konsepsiyanın hazırlanmasında kömək edə bilər.

Azərbaycan kitabxanaları yuxarıda adı çəkilən Dövlət Proqramının həyata keçirilməsinə öz töhfələrini vermək üçün öz informasiya resurslarını istifadəçilərin tələbatına uyğunlaşdırmalıdır: onlar istər sənədlərin məzmununun aktuallaşdırılması, istərsə də elektron informasiya daşıyıcılarınm ahnması, beynəlxalq kommunikasiya sahəsində mövcud standartlara cavab verən, Azərbaycan və dünya məkanında informasiya mübadiləsi üçün yararlı olan müasir elektron məlumat bazaları yaradılması yolu ilə kitabxana fondlarının növ tərkibini modernləşdirməlidirlər.

Bütün bunlar, necə deyərlər, yaxın gələcəyin perspektivləridir. Bəs bu gün Azərbaycanın kitabxanaları və kitabxana işçiləri bu mühüm zirvəni fəth etməyə necə hazırlaşırlar? Apardığımız işin gedişində bu suala cavab axtarırdıq.

Ölkəmizin kitabxanalarının rəhbərləri və kitabxanaçılar arasında aparılmış tədqiqatın aktuallığına əsla şübhə yoxdur, çünki informasiya - iqtisadi, elmi-texniki və mədəni inkişafın əsas resursudur, informasiyanın nizamlanmış olması və ondan istifadə etmək imkanı isə informasiyanın yayılması ilə məşğul olan ictimai institutların və son nəticədə cəmiyyətin özünün mədəniyyətinə və demokratikliyinə dəlalət edir. Bu proseslərdə kitabxanaların rolu və funksiyaları əvəzedilməzdir. İnformasiya axınlarının strukturlaşdırılmış və nizamlanmış olması sayəsində, hər şeydən əlavə, istifadəçilərin informasiya mədəniyyətini formalaşır və deməli, onların ixtisas səviyyəsi də yüksəlir, bu isə ölkə üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Kitabxanaların inkişafı sahəsində dünya təcrübəsi göstərir ki, kütləvi kitabxanalar bu sahədə əsas işi öz üzərlərinə götür-

məlidirlər. Buna görə də bizim araşdırmanın əsas obyekti kitabxanalar oldu. Məhz bu kitabxanalar geniş oxucu kütləsinin informasiyadan istifadə edə bilməsini təmin edir, bütün kateqoriyalardan olan istifadəçilərə, müxtəlif müəssisə və təşkilatlara informasiya xidmətini həyata keçirilər.

Müasir kütləvi kitabxanalarda informasiya mərkəzlərinin-informasiya materiallarının toplanması, işlənməsi və mühafizə edilməsi üçün müvafıq qaydada təchiz edümiş xüsusi binaların yaradılması zəruridir.

Unutmaq olmaz ki, indi biz, mahiyyət etibarilə, yeni tarixi bir dövr yaşayırıq və bu mərhələdə əsas sosial vəzifə yenə də əvvəlki kimi qalmışdır: kitabxanalar milli ideyanm gerçəkləşdirilməsinə, mədəni irsi, bəşəriyyətin mənəvi yaddaşını, millətin sosial yaddaşını bir yerə cəmləşdirməyə və bu dəyərlərin nəsildən-nəslə ötürülməsinə şərait yaradan sivilizasiyanın hərəkətverici qüvvəsi kimi qalmaqla, cəmiyyət üzvlərinin həyatının keyfiyyətinin yüksəldilməsinə hər vasitə ilə kömək etməlidirlər.

Bir sual yenidən ön plana çıxmışdır: kitabxanalar nədir? Onlar yalnız mədəniyyətin rəmzidir, yoxsa sənədlərin real toplusu, kitab anbarıdır, yoxsa informasiya müəssisəsi? Bu anlayışlar arasında əlaqə varmı və əgər varsa, həmin əlaqə nə dərəcədə güclüdür? Bu məsələnin konsepsiyasını işləyib hazırlayarakən biz onu əsas götürmüşük ki, hər bir cəmiyyətdə və hər bir dövrdə kitabxanaların qarşısında müəyyən məsələlər qoymuş, ona konkret tapşırıqlar verilmişdir. Kitabxananın informasiya, mədəni-maarif, təhsil və digər məsələlərlə bağlı funksiyaları ən qədim dövrlərdən mövcud olmuşdur. O ki, qaldı həmin vəzifələrin inkişaf dərəcəsi, onların konkret məzmunu, konkret zaman kəsiyində ayrı-ayrı funksiyaların üstünlük dərəcəsi, bunlar başqa məsələdir.

Aparılmış tədqiqatlar göstərdi ki, kitabxana ictimaiyyəti bu gün bütün dünyada baş verən ən yeni proseslərdən geri qalmağın yolverilməz olmasını yaxşı başa düşür, çünki bir sıra

problemlərin həlli yolu olan informasiyalaşma sayəsində kitabxanalar cəmiyyətin və ən başlıcası zamanın tələblərinə müvafiq inkişaf etmək imkanı qazanırlar.

Aparılmış tədqiqatın nəticələrinə əsasən bu nəşri hazırlamaqda əsas məqsəd - cəmiyyətə Azərbaycan kitabxanalarının bugünkü vəziyyəti barədə informasiya vermək, gələcək üçün strategiyanı müəyyənləşdiımək idi. Aparılmış böyük və gərgin işin əsas vəzifəsi - kitabxanaların inkişaf xüsusiyyətlərini üzə çıxarmaq, yerlərdə bu sahədə işlərin vəziyyətini təhlil etmək idi.

Bu nəşr yeni - III minilliyin əvvəlində müxtəlif idarə tabeliyində olan Azərbaycan kitabxanalarının mənzərəsini yaratmaq və mövcud meyilləri açıqlamaq üçün göstərilən ilk cəhddir.

Azərbaycanda kitabxana işinin vəziyyəti barədə məlumatlar əldə edildikdən sonra həmin məlumatlar əsasında bu işin ən mühüm məqamlarını və gələcək inkişaf yollarını müəyyənləşdirmək mümkündür.

Birinci hissə

TƏDQİQATIN KONSEPSİYASI VƏ KONTEKSTİ

Hazırda Azərbaycanda fəaliyyət göstərən kitabxanalar sistemi müxtəlif tipli və müxtəlif növlü kitabxanaları əhatə edir. Fondunun həcminə görə Azərbaycanda ən böyük kitabxana M.F.Axundov adma Azərbaycan Milli Kitabxanası, Respublika Elmi-texniki Kitabxanası və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasının adını qeyd etmək olar. Bundan başqa, müxtəlif dövlət müəssisələrinin, nazirlik, idarə, təhsil və elm müəssisələrinin kitabxanaları, siyasi partiya və birliklərin, qeyri-hökumət və qeyri-dövlət təşkilatlarının kitabxanaları fəaliyyət göstərir. Penitensiar müəssisələrin kitabxanaları isə qapalı kitabxanalardan ibarət ayrıca bir şəbəkədir. Azərbaycan ərazisində xarici dövlətlər tərəfindən maliyyələşdirilən kitabxanalar, səfirliklərin, müxtəlif xeyriyyə fondlarının kitabxanaları da fəaliyyətə başlamışdır.

Digər tərəfdən, əvvəllər çox geniş imtiyazlardan istifadə edən kitabxana şəbəkələri, məsələn, Sov.İKP siyasi maarif evlərinin və siyasi maarif kabinələrinin kitabxanalar şəbəkəsi, bir sıra həmkarlar ittifaqlarının kitabxanaları daha fəaliyyət göstərmir. Bəzi sahə və idarə tabelikli kitabxanalar (sənaye, nəqliyyat, rabitə sahələrinə daxil olan kitabxanalar) isə artıq mövcud deyildir.

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tabeliyində olan kütləvi kitabxanalar şəbəkəsi daha geniş və daha çoxşaxəlidir.

Respublikada Təhsil Nazirliyinin kitabxana-informasiya şəbəkəsi də genişdir. Burada ali və orta ixtisas təhsili sahəsinə aid kitabxanalar ayrıca bir sistem təşkil edir. Universitetlərin,

akademiyaların, institutların, kolleclərin kitabxanaları bu sistemə daxil edilir. Ümumtəhsil sistemində də çoxsaylı kitabxanalar fəaliyyət göstərir. Litseylərin, gimnaziyaların kitabxanaları bu qəbildəndir.

Tədqiqat zamanı ilk dəfə olaraq, yalnız Azərbaycandan və postsovet məkanının bəzi regionlarından ötrü səciyyəvi olan, qaçqınların və məcburi köçkünlərin məskunlaşdığı düşərgələrdə yerləşən kitabxanalar da əhatə edilmişdir. Həmin kitabxanaların istifadəçiləri erməni təcavüzü nəticəsində həmişəlik əldən çıxmış çox böyük həcmdə kitab irsindən məhrum olmuşdur. Ümumiyyətlə, erməni işğalı nəticəsində zəbt olunmuş Azərbaycan rayonlarında məhv edilmiş kitabxanalarımız və onların resursları haqqında tədqiqat işləri aparılmış və tədqiqatın nəticəsi olaraq Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin layihəsi əsasında «Dağıdılmış sərvətlər, məhv edilmiş kitabxanalar» adlı nəşr 3 dildə (Azərbaycan, rus, ingilis) ictimaiyyətə təqdim olunmuşdur.

Penitensiar müəssisələrin kitabxanalarında da ilk dəfə sorğu aparılmış, bu sorğu nəticəsində yaxın gələcəkdə həmin müəssisələrin kitabxanalarında işin taktikasın müəyyən etmək üçün maraqlı material toplanmışdır.

AMEA-nın sistemində elmi tədqiqat işlərinə xidmət edən kitabxanaların iri şəbəkəsi, o cümlədən yuxanda adını çəkdiyimiz Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanası, eləcə də elmi təqiqat institutlarının kitabxanaları öz fəaliyyətlərini davam etdirir.

Analogiyalar apara bilmək üçün Şirvan, Gəncə və Mingəçevir şəhərlərində fəaliyyət göstərən bir hərbi hissənin, bir neçə musiqi məktəblərinin və türk litseylərinin kitabxanalarında seçmə üsulu ilə tədqiqatlar aparılmışdır.

Problemin öyrənilməsinə yanaşma sistemində bunu əsas götürmüşük ki, söhbət müasir oxucunun və kitabxanaçının öyrənilməsi barədədir. Problemin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, yeni

şəraitdə cəmiyyətin tələbatı, dövlət siyasəti və ölkədə səmərəli kitabxana sisteminin mövcud olması üçün real imkanlar arasında ziddiyyət və ya ən azı uyğunsuzluq vardır.

Problemin elmi aspekti ondan ibarətdir ki, yeni tələblər kitabxana işinin yeni texnologiyasının yaradılması zərurətini irəli sürür. Müasir oxucuların tələbatı dəyişmişdir, lakin bu dəyişikliklərin necə baş verdiyini və onların dərəcəsini aydınlaşdırmaq lazım idi. Məhz belə bir vaxtda zəruri qradasiyalara və obyektiv faydalı cəhətlərə riayət etmək şərtilə əvvəlki təcrübədən istifadə etməyin zəruri olması məsələsi meydana çıxmışdır. Buna görə də tamamilə qanunauyğun haldır ki, ideal kitabxananın, yəni bizim arzu etdiyimiz kitabxananın missiyası ilə real kitabxananın funksiyası - sənədlər fondunun formalaşdırılması və qorunub saxlanması, bu sənədlərin istifadəçilərə təqdim edilməsi, «bəşəri yaddaşın» qorunub saxlanması və nəsildən-nəslə ötürülməsi kimi funksiyalar arasında əlaqəni heç olmazsa fikrən həyata keçirmək zərurəti yaranır.

Başqa sözlə desək, qarşımıza qoyduğumuz məqsəd - bu amillərin mövcudluğunu və onların qarşılıqlı təsirini təhlil etməklə, müasir dövrdə kitabxanaların missiyaları, sosial funksiyaları, sosial rolu və inkişaf prioritetləri arasında nisbəti aydınlaşdırmaqdan ibarət idi.

Dövlət Proqramını işləyib hazırlayarkən onu da nəzərə almışıq ki, kitabxanaların bütün fəaliyyət oriyentirlərinin dəyişməsi ilə nəticələnmiş dəyişkən sosial-iqtisadi və mədəni şərait əsaslı struktur-funksional dəyişikliklərin zəruri olmasım şərtlərdirmişdir.

Kitabxana-informasiya texnologiyaları cəmiyyətinə qədəm qoyulması, bir sıra mürəkkəb məsələlərin həlli ilə bağlıdır.

Əsas konseptual ideyaların biri ondan ibarət idi ki, kitabxanalar informasiya cəmiyyətinə «calaq» kimi daxil deyildirlər. Onlar cəmiyyətin informasiyalaşmış cəmiyyətə çevrilməsinə şərait yaradan sürətləndiricilər hesab edilməlidir. İndiki mərhə-

lədə biz kitabxana işinin inkişafının məhz bu əsas meylini üzə çıxarmalı idik.

Belə bir faktı əsas götürürdük ki, sabit bazar iqtisadiyyatına doğru irəliləyişimiz nə qədər mürəkkəb və çətin olsa da, əsas iqtisadi göstəricilərin pozitiv dinamikası nəzərə çarpır, informasiya- kommunikasiya texnologiyaları durmadan inkişaf edir. Cəmiyyətin informasiyalaşma dərəcəsi artmışdır, insanların kompyüter savadı get-gedə artır. Bəs bu nailiyyətlərin əldə edilməsində kitabxanaların da xidməti olmuşdurmu və əgər olmuşdursa, nə dərəcədə olmuşdur. Bu məsələləri də aydınlaşdırmaq lazım idi. Əslində kitabxanaların informasiya və təhsil mərkəzləri kimi səciyyələndirilməsi onların internet-mərkəzlər kimi, elektron xidmətlər və hüquqi informasiya mərkəzləri kimi nə dərəcədə inkişaf etməsindən asılıdır. Bu sonuncu məsələ ilə əlaqədar kitabxanaların öz fəaliyyətlərini hüquqi məkan çərçivəsində, özü də beynəlxalq hüquq normaları nəzərə alınmaqla həyata keçirmələri və planlaşdırmaları üçün müvafiq qanunlardan və normativ aktlardan nə dərəcədə istifadə etmələrini də aydınlaşdırmalı idik. Bu, kitabxanaların fəaliyyətinin həmin sahəsinə müəyyən implus vermək üçün vacib idi.

Belə bir fikirlə biz də razılaşırıq ki, kitabxanaların sənədli paradiqmasınının mütləqləşdirilməsinə, yəni müəyyən sənədin kitabxana fondunda fiziki cəhətdən mövcudluğunun zəruri şərt olmasına əsaslanan ənənəvi konsepsiyanı yenidən nəzərdən keçirməyin vaxtı yetişmişdir.

Tədqiqatı aparmağa sövq edən bir məqam da ondan ibarət idi ki, bu gün kitabxananın və onun əsas funksiyalarının definisiyası həm kitabxanaşünaslığın, həm də informasiya elmlərinin mühüm müddəalarına aiddir. Planlaşdırdığımız tədqiqat kitabxana-informasiya fəaliyyətinin məzmununu və qarşılıqlı əlaqələrini, onun məqsədlərini, prinsiplərini, işin keyfiyyətini qiymətləndirmə texnologiyasının səmərəlilik meyarlarını müəyyən

etmək üçün kitabxananın mahiyyəti və onun əsas funksiyaları barəsində düzgün təsəvvür yaratmaq məqsədi güdürdü.

Təbii ki, bu sahədə komplektləşdirmənin profilinin dəyişməsi və varislik prinsipinin pozulması da nəzərə alınmışdır. Məlum olduğu kimi, komplektləşdirmə sahəsində yeni praktikanın formalaşması keçid dövrünün irəli sürdüyü məsələlərə oriyentasiya etməklə həyata keçirilir. Lakin bu halda bir məsələ yenə də öz aktuallığını saxlayır: kitabxana strukturlarının inkişafını təmin etmək üçün yaradılmış ənənəvi fondlardan tam imtina etməyə dəyərmi? Fikrimizcə, bu halda fondların formalaşmasında ağlabatan hədlər daxilində optimal varislik prinsipinin qorunub saxlanmasından danışmaq yerinə düşər. Yaranmış təşkilati strukturdan, sovet sistemi şəraitində olduğu kimi, tam imtina edilməsi isə, bizim fikrimizcə, funksional bölmələr formasına «xalis» keçidlə məhdudlaşmamalı, yaşlı nəslə mənsub kitabxanaçıların şəxsi təcrübəsi və ya onların özlərindən daha yaşlı nəsildən əxz etdikləri təcrübə şəklində bu sahəyə xas olan formalar qorunub saxlamaqdır.

Hər halda, bu tədqiqat üçün təşkilati baza olmuş kitabxanaların iş təcrübəsi göstərir ki, son illərdə komplektləşdirmə, kitabxana fondlarının işlənməsi, saxlanması, onlara xidmət edilməsi və məsləhət-biblioqrafiya işləri klassik və yeni elementlərin əlaqələndirilməsi əsasında həyata keçirilir. Çevik formalardan istifadə etmək, oxucuların tələbatını daha səmərəli təmin etmək cəhdləri ümumən özünü doğruldur.

Biz bir halı da nəzərə almışıq ki, yaxın keçmişdə uzun illər boyu həyata keçirilmiş ideoloji kampaniyalar xüsusən böyük və universal kitabxanaların fəaliyyətində dərin izlər qoymuşdur. Onilliklər boyu hədsiz pərakəndə vəziyyətdə fəaliyyət göstərən idarə tabelikli və ixtisaslaşdırılmış, lakin bununla bərabər tam müstəqil olan kitabxana sistemləri kitabxana işçilərinin əksəriyyətinin təfəkküründə və iş praktikasında çox dərin iz qoymuşdur. Bəlkə də bu faktlar yalnız təhtəlşüur səviyyəsində təsbit

edilmişdir, lakin faktlar göz qabağındadır. Maraqlıdır ki, keçmişin bu cür təsiri gənc nəslə mənsub olan həmkarlarımızın təfəkkür və fəaliyyət tərzində də hiss edilirdi.

Bununla əlaqədar, tədqiqat qrupunun işinin xarakterində ciddi dəyişikliklər edilməli oldu. Hər halda, bir daha yəqin etdik ki, bu problemin həllinə ilkin «zondlama» - seçmə yolu ilə ayırdığımız bir neçə kitabxana obyektinin öyrənilməsi yolu ilə yanaşmaqda səhv etməmişik. Əvvəlcədən planlaşdırılmayan bu əlavə tədbirlər özlərini tamamilə doğrultdular: həmin tədbirlərin nəticələri bizi məcbur etdi ki, işə münasibət konsepsiyasını anket suallarının məzmunundan daha çox, bütövlükdə problem səviyyəsində yenidən nəzərdən keçirək. Məsələn, məlumatların işlənməsi zamanı oxucuların tələbatının dəyişmə dinamikasına, yeni informasiya mühitinin formalaşmasının müxtəlif tərkib hissələrinə, kitabxanalara gələn adamlarla söhbətlərə, onların arzu və təkliflərinə, bu müəssisələrin müstəqillik dərəcəsinə və başqa amillərə daha artıq diqqət yetirməyə başladıq.

Hətta ilkin xarakterli bəzi məlumatların təhlili bizə ilk dəfə olaraq, informasiyanın analitik-sintetik işlənməsi üçün mürəkkəb çoxpilləli sistemin illər boyu göstərdiyi təsirin aradan qaldırılması ilə bağlı məsələlərlə üzləşdirdi. İnformasiya təminatı sahələrinə Sovet imperiyasının təsiri fenomenini məxsusi araşdırmağı biz öz qarşımıza bir vəzifə kimi qoymamışdıq, lakin bu barədə heç nə deməmək də olmaz, əks halda müasir kitabxanaların qarşılaşdığı problemləri başa düşmək çətin olacaq. Axı idarə tabeliyində olan, ixtisaslaşdırılmış və universal kitabxanaların işinin xaraktertində, məzmununda və üslubunda aşkar etdiyimiz fərqlər xeyli dərəcədə məhz bu faktla izah edilir. Ona görə də, əgər bu araşdırmanın yekunlarına əsasən respublikanın kitabxana sisteminin idarə edilməsi praktikasına müəyyən dəyişikliklər edilərsə (hər halda araşdırmanın nəticələri buna ümid etməyə əsas verir), həmin dəyişikliklər həm fondların tərkibinə, həm kataloqların təşkil edilməsi və idarə olunması qaydalarına,

həm də oxuculara xidmət və kitabxanaçıların özlərinin fəaliyyəti məsələlərinə aild olacaqdır. Sözügedən səbəblərin göstərilməsi kitabxanaçıların tutduqları vəzifələrə müvafiq olub-olmamasını qiymətləndirmək üçün əsas ola bilər.

Görülmüş işin bəzi yekunlarını təhlil edərək gəldiyimiz əsas qənaət ondan ibarətdir ki, kitabxanaların fəaliyyətində mövcud olan bütün problemlərə və çoxsaylı nöqsanlara baxmayaraq, onlar müasir dövrə möhkəm «bağlanıblar». Kitabxanaların oriyentasiya etdiyi şəxslər dairəsinin, onların müstəqillik dərəcəsinin, sosial, siyasi, mədəni, ideoloji və ola bilsin ki, hətta mənəvi atmosferdə də əsaslı dəyişikliklərə məruz qalması isə başqa məsələdir.

Təqdim edilən tədqiqat kitabxanalara obyektiv tələbatın real vəziyyətini və həmin tələbatın nə dərəcədə ödənilməsini aydınlaşdırmağa yönəlmişdir. Məqsədimiz bunu aydınlaşdırmaqdan ibarət idi: kitabxanaların imkanlarını necə genişləndirmək və gücləndirmək lazımdır ki, onlar təşkilatların və kitabxana informasiyasından istifadə edən digər istehlakçıların sorğu və tələbatını təmin etməyə hazır olsunlar.

Biz elə təsəvvür edirdik ki, artıq 13-15 il davam edən keçid dövründən sonra həmin sorğuların özləri də, o cümlədən obyektiv «dəyişdirici» səbəblər üzündən, deformasiyaya məruz qalmışdır. Televiziyanın, İnternetin və mətbuatın geniş yayıldığı rayonlarda kitabxanaların cüzi imkanlarından istifadə etməyə ehtiyac duyulmur.

Burada söhbət, ərazi və sahə mənsubiyyətli kitabxanaların real vəziyyəti, onların yuxarı təşkilatlarla qarşılıqlı münasibətləri, kitabxanaların işinin lazımi səviyyədə həyata keçirildiyi, yaxud əksinə, bu işin obyektiv tələblərə müvafiq olmadığı, lakin həmin kitabxanaların əməkdaşlarının dediyinə görə, hər şeyin qaydasında olduğu idarələrin real vəziyyəti barədə idi. Bu vəziyyət oxucuların özlərinin fikirlərinin öyrənilməsi ilə eyni vaxtda tədqiq edilirdi.

Tədqiqatın predmeti kitabxanaların fəaliyyəti və oxucuların davranışı məsələsidir.

Araşdırmanı həyata keçirmək məqsədilə xüsusi qrup yaradılmışdır. Bu qrupa tədqiqatın bilavasitə iştirakçılarının daxil olması toplanmış informasiyanın yüksək dərəcədə etibarlı və obyektiv olmasını təmin edirdi, buna görə də əlavə monitorinq keçirməyə ehtiyac yox idi.

Doldurulmuş sual kitabçalarındakı bütün məlumatlar xüsusi bazaya daxil edilir, kodlaşdırılır və məlumatın keyfıyyəti yoxlanılırdı.

Planlaşdırdığımız və həyata keçirdiyimiz tədqiqatların məqsədi - müxtəlif səviyyəli oxucu sorğularmdakı real meyilləri müəyyən və bunun əsasında, kitabxanaların fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsini, bir tərəfdən - bu sorğuların təmin edilməsinə, digər tərəfdən - sorğuların formalaşdırılmasına istiqamətləndirməkdən ibarət idi.

Sorğu nəticələrinin analiz metodikasmın mahiyyəti ondan ibarət idi ki, ilk növbədə respondentlərin status xarakteristikaları, o cümlədən respondentlər barədə demoqrafık və proffesional məlumatlar, yəni informasiyanın kimin tərəfindən göndərilməsi və kimə ünvanlanması müəyyən edilsin.

Ərazi və idarə kəsiklərində kitabxana xidməti sisteminin real vəziyyətində mövcud problemlər istər kitabxana işçilərinin, istərsə də kitabxana xidmətlərindən istifadə edənlərin mövqeyindən öyrənilmişdir. Ölkədə kitabxana işinin inkişaf perspektivlərinə bu iki nöqteyi-nəzərin müqayisə edilməsi analizin son mərhələsi olmuşdur. Başqa sözlə desək, kitabxanaların fəaliyyətini yaxşılaşırmaq üçün kitabxana işçilərinin özlərinin nə etmək istədikləri və nə edə biləcəkləri, eləcə də kitabxana informasiyasından istifadə edənlərin bu sahədə nə gözlədikləri müəyyənləşdirilmişdir.

Məsələyə bu cür yanaşma əsasında kitabxana xidmətlərinin təqdim edilməsi mexanizmini təkmilləşdirmə imkanları, o

cümlədən yeni informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə müasir kitabxana menecmenti ətraflı təhlil edilmişdir.

Kitabxana işçilərinin peşəkar inkişaf imkanlarının müxtəlif amillərlə məhdudlaşdırılması nəzərə alınmaqla bu imkanlar da tədqiq edilmişdir.

Həmin sxem üzrə kitabxana işçilərindən kimin peşəkar inkişafa hazır olması və kimin buna hazır olmaması məsələsini aydınlaşdırmaq mümkündür.

Aparılmış analizin nəticələri nəzərdə tutulan tədbirlər barədə bir sıra obyektiv rəy və tövsiyələr söyləməyə imkan vermidir. Təklif edilən şərtlər paketini üç hissəyə bölmək olar: 1) kitabxanaların bağlanmasına və böhranlı vəziyyətə düşməsinə yol verməmək üçün təxirəsalınmaz tədbirlər; 2) kitabxana xidmətlərinin istifadəçilərinə cari xidmətin yaxşılaşdırılması ilə bağlı xidmətlər; 3) Azərbaycanda kitabxana işinin müasir standartlar səviyyəsində inkişaf etdirilməsi və onun beynəlxalq kitabxana sistemlərinə inteqrasiya etməsi üçün perspektiv proqram tədbirləri.

Tədqiqatın vəzifəsi kitabxana sistemində total böhran olub-olmadığını aydınlaşdırmaqdan ibarət idi. Məsələ burasındadır ki, kitabxanalardan pulsuz istifadə edilməsi halları, mübahisəsiz olmasa da, yeganə üstünlük kimi qalır. Hərçənd, kitabxanaların istifadəçi auditoriyası dəyişir. Bu xidmət növü təhsil, fundamental elmlər və asudə vaxt kimi sahələrlə, yəni informasiya əsasında qəbul edilən qərarların dəyəri minimal olan sahələrlə məhdudlaşır.

Tədqiqatm vəzifəsi dəyişkən dünyada kitabxanaların öz mövqelərini qoruyub saxlamaları üçün onların nə etməli olduqlarını aydınlaşdırmaqdan ibarət idi. Bu mənada kitabxanalar özləri dəyişməlidirlər və məhz həmin dəyişikliklərin formalarını aydınlaşdırmaq lazımdır. Biz əsas diqqəti yüksək texnologiyaların nailiyyətlərinə uyğunlaşma yollarının öyrənilməsinə yönəltmişik. Kitabxana sisteminin həmin sistemdə baş verən pro-

seslərin kompyüterləşdirilməsinə, yüksək texnoloji sistemlərin, elektron kitabxanaların yaradılmasına nə dərəcədə hazır olmasını aydınlaşdırmaq, tamamilə yeni xidmət formaları təklif etmək lazımdır.

Məhz bu məqamda əhalinin əhatə baxımından ən kütləvi xidmət sahəsində - informasiya, təhsil və mədəniyyət mərkəzinə çevrilməli olan kitabxanalarda işləyəcək diplomlu mütəxəssislər hazırlanmasına yeni tələblər obyektiv şəkildə qarşıya çıxır.

Biz qəti yəqin etdik ki, kitabxanaların işinə yeni münasibət onun funksiyaları barədə nəzəri təsəvvürlərin dəyişməsi ilə, informasiya fəaliyyətinin idarə edilməsi və hüquqi tənzimlənməsi məsələlərinə münasibətin dəyişməsi ilə müşayiət olunacaqdır.

Əsas vəzifə ondan ibarətdir ki, kitabxanaların statusunun, rolunun və maddi səviyyəsinin yüksəldilməsini təmin etmək üçün cəmiyyətin və kitabxana- informasiya texnologiyalarının inkişafının müasir meyilləri aydınlaşdırılmalıdır. Ola bilsin ki, kitabxana işinin idarə edilməsi sahəsində dövlət siyasətinin işlənib hazırlanması mövcud resurslardan istifadə edilməsi üçün dövlət orqanlarının siyasətini təkmilləşdirməyə kömək edəcək və xidmətin keyfiyyət səviyyəsini yüksəltməklə daha yüksək informasiya sorğularmın formalaşmasına təsir etməyə imkan verəcəkdir.

İkinci hissə

AZƏRBAYCAN KİTABXANALARININ PANORAMI

a) müasir kitabxananın oxucuları

Azərbaycan dövlətçiliyinin möhkəmlənməsi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən indiki dövrdə yeni praktiki və fundamental biliklər, operativ əldə edilən etibarlı informasiya cəmiyyəti üçün həmişəkindən daha artıq dərəcədə gərəklidir. Əhalinin böyük əksəriyyəti üçün bu tələbat yalnız ümumi istifadə üçün nəzərdə tutulan dövlət kitabxanaları vasitəsilə təmin edilə bilər, çünki mədəniyyətdən, biliklərdən və informasiyadan pulsuz istifadə etməyə imkan verən müəssisə kimi hələ də qalmış yeganə qurum - kitabxanadır.

Tədqiqatın gedişində bu qənaətə gəlmişik ki, oxuculara aid məlumatların və onların tələblərini öyrənməyə dair sistematik tədqiqat işi aparılmadan kitabxananın sosial rolunu başa düşmək qeyri-mümkündür. Bu cür araşdırmaların dünyada geniş yayılması da bu fikri təsdiq edir.

Apardığımız tədqiqat ictimaiyyətdə və dövlət orqanlarında böyük marağa səbəb olmuşdur. Aylarla davam etmiş bu işin nəticəsində topladığımız zəngin empirik material bu məcmuənin oxucularına təqdim edilir.

Bu gün Azərbaycan məktəbliləri və tələbələrinin mütaliə ilə praqmatik məqsədlər üçün məşğul olmaları get-gedə səciyyəvi hala çevrilir. Onların oxuduğu ədəbiyyatın 70 %-dən çoxu tədris proqramları ilə bağlıdır.

Bugünkü kitabxana - mədəni və mənəvi mərkəzdir, şəxsiyyəti inkişaf etdirən məkandır, ünsiyyət üçün, asudə vaxtı səmərəli keçirmək üçün müvafiq imkanları olan bir yeridir. Kitabxana öz fəaliyyətində onun xidmətlərindən istifadə edən geniş

kütlələrin informasiya tələbatını, maraqlarını ödəməyə və inkişaf etdirməyə istiqamətlənir. Oxucuların öyrənilməsində əsas məqsəd - bugünkü kitabxanaların öz istifadəçilərinin tələblərini nə dərəcədə təmin etmələrini və istifadəçilərin kitabxanaların işini necə qiymətləndirmələrini müəyyən etməkdən ibarətdir. Kitabxanaların fəaliyyətini qiymətləndirərkən oxucular üçün əsas meyar isə kitabxana fondunun onları qane etməsi dərəcəsidir. Anket sorğusu nəticəsində məlum olmuşdur ki, oxucuların 42,1 %-i istədikləri kitabların, demək olar ki, hamısını ala bildiklərini demişlər, oxuculann 30,6 %-i kitabxanadan soruşduqları kitabların əksəriyyətini ala bilmir, respondentlərin 27,3 %-i isə bu suala müxtəlif cavablar vermişlər. Biz bu problemin mahiyyətinə vararaq nə üçün belə olduğunu aydınlaşdırmağa cəhd göstərdik. Bu gün kitabxanaların əksəriyyətində vəziyyət belədir: kitab fondları oxucuların maraqlarına uyğun gəlmir, fondlar köhnəlmiş və yararsız vəziyyətə düşmüşdür, əvvəlki dəstləşdirmə sistemi dağılmış, yeni sistem isə hələ yaradılmamışdır. Nəticədə oxucuların çoxu (50,7 %) fondun vəziyyəti barədə qismən təsəvvürə malik olduqları üçün onlara lazım olan müasir ədəbiyyatı, sadəcə olaraq sifariş etmirlər, çünki onlar əvvəlcədən bilirlər ki, həmin kitablar fondda yoxdur. Hərçənd, kitabxanaların cəmiyyətdə rolu nəinki azalmır, hətta əksinə, artır. Bunun bir sıra səbəbləri vardır:

- çap məhsullarının qiyməti yüksək olduğuna görə adamların əksəriyyətinin bu məhsulları almağa, dövri nəşrlərə abunə yazılmağa imkanı yoxdur;

- ölkədə kitab bazarının formalaşmış olmaması nəticəsində pərakəndəliyin mövcudluğu;

- ticarət müəssisələrində lazımi kitabların olmaması;

- yeni tədris proqramlarının və tədris fənlərinin tətbiq edilməsi nəticəsində tədris müəssisələrinin müasir ədəbiyyatla təmin edilməməsi.

Araşdırma apardığımız kitabxanalarda abunə sarıdan vəziyyət heç də sevindirici deyildir. Oxucuların cəmi 10,8 %-i ki-

tabxana fondunun onları qane etdiyini bildirmiş, 9,8 % - fondun repertuarından narazı olduğunu ifadə etmiş, rəyi soruşulan digər oxucular isə bu suala cavab verməmişdir.

Araşdırmanın gedişində daha bir paradoksal fakt aşkar edildi - mövcud fondlardan heç də tam istİfadə edilmir. Bunun da səbəbi ondan ibarətdir ki, oxucular onları maraqlandıran kitabları tapmağı bacarmırlar.

Oxucu anketlərinin təhlili göstərdi ki, bu gün bizim kitabxanalarda çoxlu «qeydiyyatda olmayan oxucu» vardır. Məsələ burasındadır ki, kitabxanaya gələn oxucular çox vaxt oradan seçdikləri ədəbiyyatı təkcə özləri üçün deyil, həm də öz ailə üzvləri, dostları və qonşuları üçün götürürlər.

İstifadəçilər informasiya tələbatının ödənilməsi üçün kitabxanaların gördüyü işi bu cür qiymətləndirmişlər: həmin işi qənaətbəxş hesab edənlər - 30,5 %, bu işin yaxşı səviyyədə olduğunu söyləyənlər - 46,3 %, həmin işin pis təşkil edildiyini söyləyənlər - 11,2 %, bu işi əla təşkil olunmuş hesab edənlər - 12 % olmuşdur. «XXI əsrdə kitabxana necə işləməyə başlamışdır?» sualına respondentlərin 51,9 %-nin cavabı belə olmuşdur ki, bu işdə heç nə dəyişməyib, 37,7 % - «kitabxana daha da pis işləməyə başlayıb», 10,4 % - «kitabxana əvvəlkindən yaxşı işləməyə başlayıb» cavabını vermişdir.

XXI əsrin əksər oxucuları (87,5 %) belə hesab edirlər ki, kitabxana ilk növbədə mədəni dəyərlərlə tanış olmaq yeridir. Kitabxananın eyni zamanda həm informasiya mərkəzi, həm də mədəni mərkəz sayanlar 59,4 %, ünsiyyət yeri hesab edənlər 31,3 %, informasiya müəssisəsi hesab edənlər 25 %, istirahət yeri sayanlar 9,4 % olmuşdur.

Aparılmış sosioloji tədqiqatın materiallarını kitabxanalardan istifadə edənlərin kitabxanaların fəaliyyətini yaxşılaşdırmaq barədə arzu və təklifləri əsasında təhlil etməklə çox maraqlı nəticələr çıxarmaq olar: oxucuların cavabları birmənalı olmasa da, bu cavablarda kitabxanalara müsbət münasibət hiss edilir. Onlar kitabxanaların problemlərinə biganə qalmamış və anket sorğu-

sunda fəal iştirak etmişlər. Aparılmış sosioloji sorğu sayəsində biz oxucuların tələbat və ehtiyacları ilə daha yaxından tanış olduq, bu isə öz növbəsində, kitabxanaların işinin perspektiv istiqamətlərini müəyyənləşdirməyə kömək edəcəkdir.

Oxucuların cavablarına əsasən apardığımız ən maraqlı ümumiləşdirmələri sizə təqdim edirik.

Respondentlərin yarıdan çoxu (59,8 %) istəyir ki, kitabxanalar mümkün qədər daha çox sayda yeni kitablar alsınlar və bunu operativ şəkildə etsinlər. Rəyi soruşulanların 43,2 %-nin fikrincə, bu halda kitabxananın işi nəzərəçarpacaq dərəcədə yaxşılaşar.

Sorğuda iştirak edənlərin 5,3 % kitabxanalarda yeni texnologiyaları (internet, kompyuterlər) görmək istədiklərini bildirmişlər.

Oxuculara belə bir sual verdik. Onlar kitabxanaçıdan kitabdan başqa nə gözləyirlər? Bu suala ən çox verilən cavab belə olmuşdur: - ünsiyyət. Apardığımız tədqiqat bir daha sübut edir ki, bu gün oxucular kitabxanadan ünsiyyət, anlaşma və məsləhət gözləyirlər. Bu halda kitabxananı sadəcə asudə vaxtın keçirildiyi yer deyil, həm də ünsiyyət mərkəzi adlandırmaq olar.

Apardığımız araşdırma və onun nəticələri bizi hələ qane etmir. Bununla belə, apardığımız təhlili yekunlaşdıraraq deyə bilərik ki, bizim kitabxanaların istifadəçiləri üçün kitab - cəzbedici qüvvədir.

Son onilliklərdə ilk dəfə olaraq Azərbaycanda penitensiar müəssisələrin oxucuları arasında sosioloji sorğu aparılmışdır.

11, 2, 7, 6 və b. saylı İƏM-rin rəislərinə sorğunun aparılmasına kömək etdiklərinə görə minnətdarıq.

İslah əmək müəssisələrinin təcrübəsi göstərir ki, məhkumlarm islah olmasının və yenidən tərbiyə edilməsinin səmərəliliyi azadlıqdan məhrumetmə yerlərində cəza çəkən şəxslərə münasibətdə islah işlərinin və tərbiyəvi-cəza təsirlərinin nə dərəcədə əsaslandırılmış və düzgün qurulması və həyata keçirilməsi ilə bilavasitə bağlıdır. İş burasmdadır ki, bu gün «itirilmiş»

deyilən insanların dezadantasiyası ən kəskin sosial problemlərdən biridir.

Penitensiar müəssisələrin kitabxanaları məhbuslarla mədəni-maarif və informasiya xarakterli işlərin aparılması ilə yanaşı, həm də onların reabilitasiyası ilə bağlı funksiyaları yerinə yetirməlidirlər.

Həmin kitabxanaların gündəlik fəaliyyətindən irəli gələn tələblər belədir: kitabxana aktiv vəziyyətdə olmalıdır, yəni burada insanların ruhi tarazlığını qoruyub saxlamağa və onların psixoloji böhrandan çıxmalarına şərait yaradan, onlarda özünütəkmilləşdirməyə maraq oyadan və buna kömək edən maraqlı kitablar olmalıdır. Həmin kitablar məhbusların keçirdikləri psixolji diskomfort hissini və daxili münaqişəni dəf etmələrinə şərait yaratmalıdır.

Penitensiar kitabxanaların oxucuları belə bir fikirlə razılaşırlar ki, kitabxanalar - insanlann mədəni dəyərlərə yiyələndiyi yerdir (87,5 %); kitabxanaları eyni zamanda həm informasiya mərkəzi, həm də mədəni mərkəz hesab edənlər 59,4 %-dir. Rəyi soruşulanların xeyli hissəsi (25 %) kitabxananı informasiya müəssisəsi hesab edir.

Bu kitabxanaların oxucularının 56,4 %-i fondun məzmunundan qismən razı, 21,8 % isə ümumiyyətlə narazı olduqlarını bildirmişlər.

Nəzərə almaq lazımdır ki, penitensiar müəssisələrin oxucuları kriminogen qrupa daxildir. Buna görə də həmin kitabxanaların fondlarını formalaşdırarkən bu insanların gələcəkdə işsiz qalmasının qarşısını almaq məqsədilə tədris ədəbiyyatı (kompyuterlərə, dillərə aid ədəbiyyat) almaq lazımdır. Azadlığa buraxılanlar çox vaxt peşə hazırlığı baxımından öz əmək funksiyalarını ixtisaslı səviyyədə yerinə yetirə bilmirlər.

Psixoloji və tərbiyəvi yönümlü ədəbiyyat məhkumlar arasında spirtli içkilər içmək, narkotik maddələr qəbul etmək, rejimin pozulması və yeni cinayətlər törədilməsi kimi neqativ halların geniş yayılmasını aradan qaldırmağa kömək edər.

b) Kitabxanaların rəhbərləri və kitabxana işçiləri

Ötən əsrin 80-ci illərinin sonunda Azərbaycanda başlanmış yeni bir hərəkat - həyatın bütün sahələrində demokratik dəyişikliklər uğrunda hərəkat Azərbaycanın suverenlik və müstəqillik əldə etməsi ilə nəticələndi. Müstəqil Azərbaycanın kitabxanaları da öz peşəkar fəaliyyətinin məqsəd və vəzifələrini cəmiyyətin inkişafı kontekstində formalaşdırmalı, demokratik vətəndaş cəmiyyətinin həyatına qoşulmalıdırlar. Heç şübhəsiz, kitablar, kitabxanalar və kitabxanaçılar olmadan cəmiyyətin inkişafı və tərəqqisi mümkün deyil. Kitabxananın ictimai missiyası ictimai şüuru yüksəltməkdən ibarətdir. Kitabxana işçilərinin öz missiyalarını yerinə yetirməyə nə dərəcədə hazır olduqlarını, müasir kitabxana və kitabxanaçının bizim dinamik, ziddiyyətli və proqnozlaşdırıla bilməyən dünyamızda tutmalı olduqları yerə, oynamalı olduqları rola ideya baxımından nə dərəcədə müvafiq olduqlarını aydınlaşdırmaq bizdən ötrü çox vacib idi. Bu məqsədlə biz anketləşdirmədən və xüsusən, müsahibələr aparmaq üsulundan istifadə etmişik.

Belə vəziyyət ötən əsrin 80-90-cı illərində kitabxanaların, bütövlükdə mədəniyyətin dövlət prioritetlərinin periferiyasına çrxarılmasının nəticəsi idi.

Cəmiyyətdə sosial rolunu itirmiş kitabxananın prestiji azalır. Bu, ilk növbədə kitabxana fondlannın keyfiyyətinin xeyli pisləşməsi və yuxarıdan diqtə edilən ciddi reqlamentləşdirmə ilə bağlıdır. Bununla bərabər, Azərbaycanda rayon, şəhər və respublika kitabxanaları səviyyəsində maddi bazanın gücləndirilməsi proqramının həyata keçirilməsi ilə bağlı işlər həyata keçirilir.

Ölkəmizin kitabxanalarına gələn oxucular əhalinin müxtəlif kateqoriyalarını təmsil edirlər.

Gənc oxucuların sayı get-gedə artır. Demək olar ki, bütün kitabxanalarda onların sayca daha da çox olması qeyd edilir. Məktəbli və tələbə oxucular xüsusilə fəaldır. Şəhər və rayonların əksəriyyətində bunu təhsilin prestijinin artması ilə əlaqə-

ləndirirlər. Buna görə də kitabxanalar, təhsil prosesinə kömək etməyi özlərinin vəzifəsi hesab edir.

Bununla bərabər, apardığımız tədqiqat göstərdi ki tədris proqramlarından kənara çıxan, ümumi mədəni səviyyəni yüksəldən, yeni informasiya, yeni biliklərə maraq oyadan mövzulara lazımınca diqqət yetirilmir.

Kitabxanaçı yeni sosial qrupların nümayəndələri ilə işləyərkən onların yeni maraq dairələrini - kompyüter biliklərinə yiyələnmək, xarici dilləri öyrənmək tələblərini nəzərə almağı bacarmalıdır, çünki bu cür oxucular kitabxanaçının yanına gələndə ondan praktiki vəsaitlər almaq ümidində olur. Lakin təssüf ki, bizim kitabxanalar əsas etibarilə yalnız fondda olan kitabların verilməsi ilə məşğuldur. Rəyi soruşulanların yalnız 16,5 %-i bildirir ki, kitabxanalarda kompyuter texnologiyalarından istifadə edilməklə göstərilən informasiya xidmətləri üstünlük təşkil edir; İnternet məlumatları əsasında alınmış faktoqrafik məlumatlardan istifadə edən respondentlər isə bundan da azdır - cəmi 10 %.

Avtomatlaşdırma olmayan kitabxana müasir kitabxana ola bilməz. Buna görə də Bakıdakı respondentlərin 53,2 %-i, respublika tabeliyində olan şəhərləri təmsil edən respondentlərin 60 %-i və kənd rayonlarından olan respondentlərin 61,1 %-i bu fikirdədir ki, avtomatlaşdırma - kitabxananın fəaliyyətinin ən üstün istiqamətlərindən biri olmalıdır.

Respondentlərin kitabxana işinin yeni növləri barədə suala cavabları da maraqlı idi. Bütün şəhər və rayonlarda aparılmış sorğu zamanı «yeni informasiya və xidmət texnologiyalarının tətbiq edilməsi» barədə suala Bakıda, respublika tabeliyində olan şəhərlərdə və kənd rayonlarında, müvafiq surətdə, respondentlərin 64,2 %-i, 90,6 %-i və 74 %-i bunun zəruri olduğunu bildirmişdir. Fərəhli haldır ki, kütləvi kitabxanaların fəaliyyətinin kompyüterləşdirilməsi məsələsi artıq reallıq kimi qəbul edilir.

Görünür, bizim cəmiyyət hələ kitabxanaları informasiya mərkəzləri kimi təsəvvür etmir. Laikn kitabxana işçiləri kompyuterlərdən sərbəst istifadə edirlər. Kitabxanada informasiya komfortunun olmaması-həmin informasiyanın potensial istifadəçisinin olmaması deməkdir.

Çoxsaylı kitabxanaçılar ordusunun nəzərində «müasir kitabxana»nın imici belədir:

- İnformasiya mərkəzi - 82,4 %
- Təhsil mərkəzi - 70,6 %
- Mədəniyyət mərkəzi - 60,7 %
- Millətin mənəvi dirçəliş mərkəzi - 54,9 %
- Tərbiyəvi mərkəz - 46,4 %.

Rəyi soruşulanların yalnız 0,5 %-i bu suala başqa cavab vermişlər.

Fəal iş aparan hər hansı kitabxananın fondları, bir növ, canlı orqanizmə oxşayır. Mütəxəssislərin vəzifəsi bu orqanizmin həyatında baş verən dəyişikliklərə həssas reaksiya verməkdən ibarət olmalıdır. Kitabxana aləmində fondlar problemi həmişə aktual olmuşdur, lakin Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi nəticəsində neçə-neçə kitabxananın fondlarının itməsi, yüzlərlə kitabxananın mövcudluğuna son qoyulması ilə əlaqədar bu problem indi xüsusilə aktualdır. Fors-major vəziyyətlərinin nəticələrinin aradan qaldırılması və ya yumşaldılması həm dövlətin, həm də kitabxanaların vəzifəsidir. Ona görə də tamamilə təbii haldır ki, kitabxana işçiləri, bu sahənin mütəxəssisləri kitabxanaların fəaliyyətinin ən üstün istiqamətləri barədə suala aşağıdakı kimi cavab vermişlər: «fondların qorunub saxlanması və təhlükəsizliyi» (77,4 %); «kitabxana fondlarının tam-dəyərli və səmərəli komplektləşdirilməsi və onlardan istifadə edilməsinin stimullaşdırılması və bundan ötrü şərait yaradılması» (72,3 %).

Kitabxana fondları və onların qorunub saxlanması barədə söhbət açanda kitab fondunun əbədi qorunub saxlanılması olan qiymətli nüvəsi məsələsinə toxunmamaq olmaz. Biliklərə yiyələnmək azadlığı - inkişaf etmiş demokratik cəmiyyətin əsas xü-

susiyyətlərindən biridir. Bu dövrdə kitabxanaların rolu xüsusilə güclənir, çünki dəyər oriyentasiyaları sisteminin formalaşmasında oxucuya kömək etmək funksiyası məhz kitabxanının üzərinə düşür. Qeyd etmək lazımdır ki, idrak prosesinə aksioloji, qiymətləndirmə məqamının daxil edilməsi qiraət mədəniyyətinin əsas məzmunudur. İndiki dövrdə beynəlxalq telekommunikasiya sistemləri əsasında istənilən informasiyanı əldə etmək üçün insanın praktiki olaraq qeyri-məhdud imkanlar qazandığı bir şəraitdə insanların sistemləşdirilmiş, dəyər kriterisi əsasında strukturlaşdırılmış informasiyadan istifadə edə bilmələri son dərəcə vacibdir.

Müasir kitabxananın oxucularına unikal bir imkan - kitab fondunun nüvəsi sayılan, ümumbəşəri dəyərləri milli anlamda ifadə edən əsərlərlə, yəni bəşəri biliklərin ən möhkəm təməli ilə tanış olmaq imkanı verimәlidir. Deməli, müasir mərhələdə kitabxananın əsas missiyalarından biri - bütün mümkün vasitələrdən istifadə etməklə bu irsin öyrənilməsi üçün oxucuların tələblərini inkişaf etdirməkdən və bu tələbatı ödəməkdən ibarətdir. Bəşəriyyətin toplanmış olduğu intellektual-bədii sərvətlər ayrıca bir fərdin, sosiumun və ya etnosun baxımından hüdudsuzdur. Müasir kitabxanaçı bu xəzinənin ən dəyərli hissəsini seçib ayırmağı bacarmalıdır, çünki, həmin dəyərli hissə indiki nəsildən ötrü az qala həyati əhəmiyyət kəsb edir.

Bu halda kitab fondunun nüvəsi dəqiq ünvanlanmış olmalı, milli xarakter daşımalı və təbii ki, milli model əsasında formalaşmalıdır. Fondun nüvəsini formalaşdırarkən universallıq meyarına deyil, dəyər meyarına üstünlük verilməlidir, çünki informasiyanın və sənədlərin köhnəlməsi amilinin nəzərə alınması zəruridir.

Son illər Azərbaycan kitabxanalarının fondları zənginləşdirilir, kitabxanalara Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004-cü il 12 yanvar və 27 dekabr tarixli müvafiq sərəncamları ilə külli miqarda latın qrafikalı kitabların nüsxələri pulsuz olaraq verilmişdir.

İnformasiyanın və biliklərin zəruriliyi bütün dünyada get-gedə daha ciddi qəbul edildiyinə baxmayaraq, kitabxanaların malik olduğu üstünlüklərdən Azərbaycanda hələ də tam istifadə edilmir. Problemin mahiyyətinə nəzər salsaq, məlum olur ki, əhali kitabxanalara ehtiyac hiss edir. Apardığımız sorğu da bu fıkri təsdiq etdi. Lakin bu məsələ nə cəmiyyət səviyyəsində, nə də kütləvi informasiya vasitələri səviyyəsində həqiqi mənada hiss edilmir. Kitabxanaçılar kitabxanaların fəaliyyətini daha qabarıq şəkildə nəzərə çarpdırmağa borcludurlar. Bu halda ictimaiyyət də kitabxanaları dəstəkləyər.

Bu rəqəmləri ərazi tipologiyası prizmasından təhlil edərək bu qənaətə gəlmək olar ki, Bakıdakı kitabxanaların 93,6 %-i, kənd rayonlarmlakı kitabxanaların 86,3 %-i və respublika tabeliyində olan şəhərlərdəki kitabxanaların 82,8 %-i maliyyələşdirmənin çatışmazlığından şikayətlənir. Respublika tabeliyində olan şəhərlərin kitabxanalarında rəyi soruşulanların 81,3 %-i kitab təchizatı sisteminin qeyri-qənaətbəxş vəziyyətdə olmasını bildirmişlər. Kənd rayonlarında müvafiq rəqəm 76,3 %, Bakıda isə 64,5 % olmuşdur. Maliyyə-təftiş orqanları tərəfmdən aparılan yoxlamalar əsasən respublika tabeliyində olan şəhərlərin (56,3 %) və kənd rayonlarınm (52,5 %) kitabxanaların işinə mane olur.

Azərbaycan kitabxanalar aləmi özünün cəmiyyətə gərəkli olmasını sübut etməli, kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə edərək, vətəndaşların bütün kateqoriyaları arasında öz müasir imicini formalaşdırmalıdır.

Bir daha kitabxanalarrın ən mühüm problemlərindən biri - avtomatlaşdırma haqqında. Müasir kitabxananın avtomatlaşdırmasız təsəvvür etmək qeyri mümkündür. Cəmiyyətdə yaranan yeni biliklərin və informasiyanın həcmi hər 5 ildə təqribən 2 dəfə artır. Bu cür güclü informasiya axınında oriyentasiya etmək get-gedə çətinləşir. Bir daha kitabxanalaramızın ən vacib və ağrılı problemlərindən biri- avtomatlaşma haqqında. Bu gün informasiyanın saxlanması, işlənməsi və təqdim edilməsi sahəsində

yeni texnologiyalar tətbiq edilmədən vəziyyətdən çıxmaq, sadəcə olaraq, qeyri-mümkündür. Buna görə də kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması kitabxanaların inkişafının üstün istiqamətlərindən birinə çevrilməlidir. Müasir kitabxanalarda Multimedia nəşrləri fondu yaradılır. Apardığımız tədqiqat da göstərdi ki, kitabxanaçılar bunun zəruri olmasını başa düşürlər: rəyi soruşulanların 57,9 %-i yeni informasiya texnologiyaların tətbiq edilməsini kitabxanaların fəaliyyətinin üstün istiqaməti hesab edir. Bu suala verilən cavablar ərazi tipologiyası baxımından aşağıdakı kimi paylanmışdır: respubüka tabeliyində olan şəhərlərdə rəyi soruşulanların 60 %-i, kənd kitabxanalarının kitabxanaçılarının 61 %-i bu istiqaməti üstün hesab edir. Bakıda isə müvafiq rəqəm yalnız 53,2 % olmuşdur.

Kitabxana işinin yeni növlərindən olan yeni informasiya texnologiyalarının tətbiq edilməsinə üstünlük verən respondentlərin sayı respublika tabeliyində olan şəhərlərdə 90,6 %, kənd rayonlarında 74 %, Bakıda isə 64,2 % olmuşdur. Texnoloji proseslərin kompyuterləşdirilməsinə üstünlük verən respondentlərin sayı isə respublika tabeliyində olan şəhərlərdə 60,9 %, Bakıda 50,4 % və kənd rayonlarında 41,6 % təşkil etmişdir.

Sorğu göstərdi ki, ölkəmizdə nəinki fəaliyyətdə olan kitabxanaların sayı və deməli, kitabxana xidmətlərindən istifadə etmək imkanı azalmış, hətta fəaliyyətdə olan kitabxanalarda ümumi kitabxana fondunun azalması nəticəsində həmin kitabxanaların malik olduğu informasiyanın həcmi də azalmışdır. Kitabxanalararası abonement sistemi faktiki olaraq ləğv edilmişdir, bəzi kitabxanalarda fondlara yeni və ya qismən yeni materiallar daxil olmur.

Bununla bərabər, indi kitabxanalar müasir oxucunun tələblərinə və sorğularına cavab verə bilmək üçün lazımi tədbirlər görürlər.

SON SÖZ ƏVƏZİ

XXI əsrin kitabxanası nəinki asudə vaxtın səmərəli keçirilməsi üçün mədəni mərkəz, həm də, ilk növbədə, informasiya mərkəzidir. İnformasiya isə cəmiyyətin inkişafının əsas amili, mədəni irsin mühüm tərkib hissəsidir. Bu gün ölkəmizdə kitabxana işinin sürətlə inkişaf etdirilməsi üçün şərait yaradılır. Kitabxanaların keyfiyyətcə yeni iş səviyyəsinə keçmələri üçün, Azərbaycanın mədəni potensialının inkişaf etdirilməsi üçün real imkan vardır. Müəyyən qismi kitabxanalarda yerləşən bu potensial məhz kitabxanalarda inkişaf etdirilə bilər və inkişaf etdirilməlidir. Bu potensialın artırılması nəsillər arasında və ölkəmizin müxtəlif regionların arasında qarşılıqlı mədəni əlaqələr yolunda yaranan maneələrin dəf edilməsi deməkdir.

Bu gün kitabxanaların əksəriyyətinin qorunub saxlanması ilə yanaşı, onların cəmiyyətdə baş verən dəyişiklik proseslərinə təsir dairəsinin əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirilməsi də zəruridir.

Ümid etmək istərdik ki, dərc edilən materiallar kitabxana prosesinin inkişaf perspektivlərini, informasiyanın və kitabxanaların inkişafına dair milli konsepsiyanın layihəsini işləyib hazırlamağa kömək edəcəkdir.

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Information
for All
Programme

YUNESKO-nun
«İnformasiya hamı üçün»
Proqramının
Azərbaycan
Komitəsi

C.Cabbarlı adına
Respublika Gənclər
Kitabxanası

БИБЛИОТЕКИ АЗЕРБАЙДЖАНА НА ПУТЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ

(по материалам опроса)

«АПОСТРОФФ»
БАКУ- 2012

УДК 021
ББК 78.3
М22

Автор-составитель: **к.и.н. Лятифа Мамедова**

Научный колсунтант: **проф. Абузар Халафов**

Рецензент: **к.ю.н. Али Ейвазов**

Редакторы текста: **Самир Аббасов,**
Эфсун Ахмедов

Ответственный за выпуск: **Тахир Садыгов**

БИБЛИОТЕКИ АЗЕРБАЙДЖАНА НА ПУТЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ.
Баку, **«АПОСТРОФФ»,** 2012, стр. 76.

İSBN 978-9952-404-41-8

В наступившую информационную эпоху деятельность библиотек получает все новое развитие, они становятся учреждениями, обеспечивающими массовый доступ людей к любому вида информации. После обретения независимости в культурной сфере Азербайджана произошли изменения, происходит эволюция библиотек в сторону совершенствования их развития. По сути, положительные изменения происходят во всем библиотечном секторе нашей страны.

В данной книге на материалах проведенного социологического исследования прослеживаются тенденции функционирования библиотечно-информационных структур, создаются представления о реальном потенциале библиотек нашей страны. В книге проведен анализ запросов и предложений читателей, библиотекарей и руководителей библиотек. Социологическое исследование вызвало большую заинтересованность у представителей общественности и государственных органов республики.

Книга представляет интерес для чиновников и специалистов, работающих в госорганах, библиотекарей, читателей, общественных и неправительственных организаций, гуманитарных фондов и т. д.

Библиотека - почтенное место для народа, нации, для общества...

Постоянное уважение к библиотеке - свидетельство культуры нашего народа... Хочу выразить уважение и почтение библиотеке и людям работающим здесь.

общенациональный лидер
азербайджанского народа
Гейдар АЛИЕВ

* * *

Азербайджанские библиотеки национальное достояние Азербайджанского народа.

Президент Азербайджанской Республики
Ильхам АЛИЕВ

* * *

Современная библиотека - это информационная система, предоставляющая в распоряжение общества сконцентрированные в ней информационные ресурсы.

* * *

Нахождение в многомерном информационном, культурном и образовательном пространстве, а точнее – на пересечении этих пространств, определяет специфику деятельности библиотек XXI века.

ВСТУПИТЕЛЬНАЯ СТАТЬЯ

Беспрецедентный и ускоряющийся рост объемов информации в обществе, который стал все более заметным во второй половине XX - в начале XXI века, часто называют «информационным взрывом». Это один из главных признаков перехода нашей цивилизации на новый этап развития, начало новой, информационной эры развития человечества.

Специалисты отмечают следующие главные отличительные черты информационного общества:

- каждый член этого общества страны имеет доступ к нужной ему информации;
- общество способно обеспечить каждого его члена информационной технологией;
- общество независимо от времени и места нахождения способно производить всю информацию, необходимую для его жизнедеятельности.

В условиях информационного общества, несмотря на пессимистические прогнозы, деятельность библиотек получает новое развитие. Библиотеки в информационном обществе становятся источниками знания и непрерывного образования для людей всех возрастов; инструментом активного участия граждан в общественной жизни и управлении государством; подготовки и повышения квалификации кадров во всех сферах деятельности. В контексте информационного общества главной целью библиотеки становится обеспечение доступа к информации любого типа для каждого пользователя - независимо от времени и места.

В период становления информационного общества роль публичных (массовых) библиотек исключительно велика. Они должны помогать гражданам пользоваться преимуществами информационного общества, реализуя их пра-

во на доступ к информации и знаниям. Квалифицированный, ответственный и доброжелательный библиотекарь - это посредник между пользователем и информацией. Современный библиотекарь должен помогать в поиске, отборе информационных ресурсов.

Переход к информационному обществу - это достаточно сложный и многогранный процесс, развитие которого связано с определенной перестройкой общественного сознания. В Азербайджане этот процесс уже начался. Принята Государственная программа развития и модернизации библиотек Азербайджана (2008-2013), в осуществлении которой особое место принадлежит библиотекам независимо от их ведомственной подчиненности. В современных библиотеках наряду с совершенствованием средств и методов сбора, хранения, распределения информации, модернизации должны быть также подвержены средства поиска и обработки информации. Несомненно, что современная библиотека, имеющая доступ в Интернет, получает больше возможностей для расширения количества своих информационных источников и удовлетворения запросов пользователей. Однако в библиотеках нашей страны хотя и частично решена проблема с созданием специальных подразделений, предоставляющих информационные услуги с использованием электронных средств, таких как Интернет-центры (залы, классы); центры доступа и обучения работе в Интернете; электронных средств информации и т.д. Во всех библиотеках имеется веб-сайт и выход в Интернет.

Сегодня совершенно справедлив вывод о том, что будущее библиотек обуславливается следующими факторами: обеспечением доступа к каталогам и документам путем создания национальных, международных сетей; совершенствованием коммуникаций.

Информатизация как интеллектуально-гуманистическая перестройка всей жизнедеятельности человека и об-

щества на основе все более полного использования информации как ресурса развития резко повысила значимость формирования информационной культуры человека. А технологическая революция, происходящая в информационной сфере, оказывает критическое воздействие на весь ход развития человеческой цивилизации. Сегодня уже никто не сомневается, что от информации, ее оперативного нахождения и использования все в большей и большей мере зависит качество жизни. Информационная культура общества и личности должна обеспечивать возможность непрерывного образования человека и повышения его ответственности за принимаемые решения. Особая, уникальная роль в формировании информационной культуры, как было отмечено, принадлежит библиотеке. Новые информационные технологии открыли библиотекам огромные возможности, поставили их перед необходимостью решения принципиально новых задач. Освоение этих технологий привело к пересмотру фундаментальных представлений о роли и месте библиотек в обществе, основных принципов организации библиотечного дела. В конечном итоге - к смене самой парадигмы его развития. Эти процессы носят глобальный характер и библиотеки Азербайджана оказываются вовлеченными в них.

Важно констатировать тот факт, что сегодня в азербайджанском обществе происходит эволюция социальной роли библиотек. К традиционным функциям просветительского характера добавляются функции информационных центров, предоставляющих доступ к национальным и мировым информационным сетям и банкам данных. И как требование времени - смена традиционных внутри библиотечных технологий, форм библиотечного обслуживания населения.

Сегодня роль библиотек значительно усложняется. Они должны превращаться в полифункциональные учреж-

дения. Чем это вызвано? Прежде всего тем, что библиотеки должны занимать в обществе освободившиеся социальные пустоты и брать на себя задачи, которые ранее были свойственны другим культурно-просветительным и воспитательным организациям, которые либо исчезли, либо перепрофилировались.

После обретения Азербайджаном независимости в обществе произошли большие изменения. Оно стало совсем другим. Другими становятся и библиотеки, и библиотекари, и читатели. Сейчас библиотеки призваны обеспечить доступ всех ко всему, что есть в мире. Но способны и готовы ли они к выполнению этой функции? В связи с этим в ряде городов и регионов Азербайджана было проведено исследование с целью выявления состояния библиотек в условиях смены парадигмы развития азербайджанских библиотек.

Хочу заметить, что в мире существует целый ряд выдающихся библиотек, которые находятся на попечении разных организаций. В ведущей библиотечной державе мира, каковой являются США, не только спонсорство, но и традиция жертвовать на библиотеки имеет более чем столетнюю историю. Однако у нас, к сожалению, помощь библиотекам со стороны различных организаций носит фрагментарный, эпизодический характер. Расширение числа задач, стоящих перед библиотеками в условиях информационного общества пока еще плохо осознается в нашем обществе . Надо признать, что и библиотеки пока в недостаточной мере овладели искусством борьбы за доступ к финансовым ресурсам, далеко не всегда научились ярко и убедительно раскрывать перед властями сложность стоящих перед ними задач, необходимость их решения в интересах всего общества.

Как показало исследование, в Азербайджане много библиотек, где практически число читателей сведено до

минимума, потому представляется целесообразным создание библиотек нового типа - бизнес-библиотек, библиотек-музеев, библиотек-кафе. Они могут постепенно подключить к книжной культуре население, которое по различным причинам не посещает библиотеки.

Хотелось бы надеяться на то, что материалы данного исследования помогут библиотечным работникам и всем тем, кто занимается проблемами библиотек, сориентироваться в нынешней среде путем осуществления сравнительного анализа деятельности различных библиотек. Это же в свою очередь будет способствовать повышению авторитета библиотек нашего государства, раскрытию их возможностей. Вместе с тем надо отметить, что перспектива развития социального института публичной библиотеки в Азербайджане зависит прежде всего от осознания на всех уровнях важности общедоступных библиотек для полноценного существования нации.

Путь к национальному согласию пролегает также через всеобщий доступ к знаниям и информации, где огромная роль принадлежит библиотекам.

Хочется надеяться, что в недалеком будущем наши библиотеки станут залогом успеха независимого Азербайджана, которые, по словам общенационального лидера азербайджанского народа Гейдара Алиева «являются почтенным местом для народа, нации, общества...»

БИБЛИОТЕКА В НОВОМ ВЕКЕ

Свершилась мировая информационная революция. Она несет большие перемены для общества в целом и для каждого человека. Глобальная информационная революция кардинально меняет наши возможности создавать, хранить, передавать, воспринимать разнообразную информацию. Интернет ликвидирует информационную разобщенность, позволяет любому пользователю находить интересующую его информацию и передавать свою, вступать в диалог с другим пользователем в любом уголке планеты, создает всемирное информационное пространство.

Будущее каждой страны напрямую зависит от выбора - использовать или игнорировать возможности, предоставляемые информационным обществом. «Если мы упустим свой шанс, мы отстанем от других стран, которые будут предоставлять новые услуги и потому окажутся более конкурентоспособными. Мы станем потребителями не своих, а чужих продуктов и технологий» (Австралия). «Невключение в процесс формирования информационного общества весьма негативно скажется на культуре страны, т.к. она рискует быть поглощенной глобальным обществом» (Исландия).

Использование же предоставленного нынешней эпохой шанса может обеспечить для страны: «лидерство» (США), «экономический рост» (Канада), «формирование благодаря развитию сетевой коммуникации продвинутого общества» (Финляндия), «формирование постоянно обучающегося общества» (Европейский Союз), «активное участие граждан в управлении государством» (Ирландия), «доступ к сетям, от которых будет зависеть получение инфор-

мации» (Таиланд), «укрепление чувства сообщества и национального самосознания» (США) и т.д.

Всемерное возрастание роли библиотек, как информационных, культурных, образовательных учреждений в информационную эпоху является закономерным. Нахождение в многомерном информационном, культурном и образовательном пространстве, а точнее - на пересечении этих пространств, определяет специфику деятельности современных библиотек. Библиотеки выступают как связующее звено, объединяющее задачи и функции вышеперечисленных сфер. В этом проявляется уникальность и одновременно сложность нынешней библиотечно-библиографической деятельности.

Именно поэтому XXI век обозначил не только дальнейшее развитие библиотечной системы, но и выдвинул необходимость анализа современного состояния вопроса о разработке, внедрении и использовании информационных технологий в этой области, а также пересмотра сложившихся в ней стереотипов. Последние годы характеризовались бурным развитием компьютерных технологий во всех областях, связанных с информацией. Изменяются не только формы и виды информационной продукции, но и представление о роли и функциях многих учреждений в сфере книгоиздания, книгохранения, книгораспространения, информационного обслуживания.

Представляется, что изучение тенденций функционирования библиотечно-информационных структур и технологий поможет получить достаточно полное представление об их реальном потенциале и перспективах, и об информационном обществе в целом. Создание и развитие компьютерно-телекоммуникационной среды, ставшей фоном, на котором происходит (или должно происходить) развитие библиотечного процесса вызывает объективную необходимость изучить ее воздействие даже на характер мышления

и образ действий многочисленной армии работников этой области.

Наступившее столетие называют веком глобального информационного общества. Для его построения необходимо достичь определенной степени постиндустриального развития, в особенности в сфере высоких технологий, с одной стороны, и сформировать основы гражданского общества - с другой. Этот путь неизбежен для нашей страны, и необходимо точно определить те базовые ориентиры, которые определяют движение к информационному обществу.

Надо признать, что библиотека почти во всех книгах и учебных пособиях продолжает выглядеть в рамках старых понятий и схем, хотя быстрое вхождение информационных технологий в орбиту их деятельности уже давно должно было изменить представление о ней. Сегодня информационная составляющая начинает, судя по новейшей литературе, не только «конкурировать» с системой традиционного обслуживания, но и даже опережать его.

Собственно говоря, сейчас речь идет уже о принципиально новой отечественной концепции библиотечного дела, вызванной рассуждением в соответствии с особенностями времени глобализма, новой общественно-политической ситуацией, возникшей после распада СССР. При определении специфики социальной деятельности современных библиотек требуются уже не только организационно-технологические, но и философские категории. Только с их помощью можно оценивать термин - «миссия библиотеки».

Это выражение, если принять его за основу, действительно отражает нынешнюю суть библиотечно-информационной среды, где появились новые элементы, которые вовсе не отвергают старый опыт, но в большей степени усовершенствуют, дополняют и модернизируют его. Причем речь в нынешних условиях не столько идет о сравнительных характеристиках прошлого и будущего, сколько о

соответствии возникших за последнее время общественных и социальных критериев. Отсюда закономерно возникает вопрос: что означает выражение «современная библиотека»? Многочисленные социологические исследования подтверждают значительное изменение тонуса общественных отношений, возникших в них характерных черт, выраженных целой системой новых признаков. Именно они формируют образы современных интеллектуальных институтов, одним из которых должна стать библиотечно-информационная структура.

Мы имеем в виду реформы в ней, причем, первоочередные, проведение которых требует четкой ориентации в вопросах первостепенного плана. В их число входит привлечение различных категорий населения, прежде всего молодежи, к систематическому чтению, умению адаптировать информацию, полученную из библиотек, к своим жизненным задачам, привитию навыков самостоятельного библиографического поиска необходимой литературы, удовлетворению потребностей в художественно-эстетическом, творческом развитии, повышении интереса к учебе и придании ему устойчивого характера, превращения библиотек в один из важнейших центров формирования культуры общения и коммуникативных способностей, владения искусством дифференцированного диалога, снятия стрессовых состояний, полученных в различных ситуациях.

Следует отметить, что информационный беспредел постперестроечного безвременья, хаос, царящий в информационной сфере в переходный период, армяно-азербайджанский конфликт создали серьезные препятствия на пути развития библиотечного дела в Азербайджане в первые годы восстановления государственной независимости.

Ныне же на информационном поле республики утверждается новый порядок. В 1998 году был принят Закон Азербайджанской Республики «О библиотечном деле», в

котором определены основные принципы государственной политики в области библиотечного дела в Азербайджане. В этом документе гражданам гарантируется право на информацию, образование и культуру посредством общедоступных библиотек. Закон соответствует принятым международным нормативным актам, в том числе Манифесту ЮНЕСКО о публичных библиотеках, принятому еще в 1949 году, а в современной редакции утвержденному в 1994 году.

Распоряжением Президента Азербайджанской Республики Гейдара Алиева от 5 июня 2003 года «О повышении заработной платы работников культуры, искусства и средств массовой информации» на 50 процентов были повышены ежемесячные должностные оклады библиотечных работников.

Правительственные структуры Азербайджана уделяют внимание информационной политике государства. В Азербайджане подготовлен проект «Национальной стратегии развития информационных технологий в республике», который реализуется Правительством Азербайджана и «Программой Развития Организации Объединенных Наций». Программа предусматривает развитие информационных технологий в республике и рассчитана на период до 2011 года. Это, в свою очередь, требует от библиотек как информационных центров повышенной ответственности к раскрытию своих ресурсов, так как роль библиотек в становлении единого, информационного пространства - бесспорна.

По приказу министра культуры и туризма Азербайджанской Республики господина А.М.Караева с привлечением широкого круга ученых и специалистов разработана концепция развития библиотечного дела в республике на ближайшую перспективу. Настоящая книга с содержащимся в ней эмпирическим материалом может помочь в этой

работе.

Ускорителем процесса преобразований в библиотеках, стали распоряжения Президента страны Ильхама Алиева от 20 апреля 2007 года «Об улучшении деятельности библиотек» и от 6 октября 2008 года Государственная программа «О развитии и модернизации библиотек Азербайджана в 2008-2013 гг.».

Стремясь внести свой вклад в реализацию Государственной программы, библиотеки Азербайджана призваны привести свои информационные ресурсы в соответствие с потребностями пользователей, имея в виду как актуальность содержания документов, так и модернизацию видового состава библиотечных фондов путем приобретения электронных носителей информации, создания современных электронных баз данных, отвечающих международным коммуникативным стандартам и пригодных для информационного обмена в азербайджанском и мировом пространстве.

Но это, как говорится, в недалекой перспективе. Однако как сегодня библиотеки и библиотечные работники Азербайджана готовятся к преодолению этой важнейшей высоты? На этот вопрос мы искали ответа в ходе проведенной нами работы.

Актуальность социологического исследования, проведенного среди руководителей библиотек и библиотекарей нашей страны несомненна, ведь информация является главенствующим ресурсом экономического, научно-технического, культурного развития, а ее доступность и упорядоченность свидетельствуют о культуре и демократичности общественных институтов распространения информации, а в конце концов - и самого общества. Роль и функции библиотек в этих процессах незаменимы. Структурированность, упорядоченность информационных потоков, кроме всего, формируют информационную культуру пользователей, а

значит - повышают их квалификационный уровень, что очень важно для страны.

Как следует из материалов проведенного опроса, наши библиотеки еще не адаптировались к работе в новых политических и экономических условиях, они слабо модернизированы на основе новых технологий.

Как показывает мировой опыт развития библиотек, большую часть нагрузки должны взять на себя публичные библиотеки, поэтому они и стали основным объектом нашего исследования. Именно эти библиотеки предоставляют публичный доступ к информации, обеспечивают обслуживание всех категорий пользователей, осуществляют информационное обслуживание различных учреждений и организаций.

В сегодняшних публичных библиотеках необходимо создание информационных центров - специализированных, соответствующим образом оснащенных помещений, где собираются, обрабатываются, хранятся информационные материалы.

Нельзя забывать, что мы, по существу, присутствуем при новом отсчете исторического времени и при этом библиотеки сохранили свое главное социальное предназначение - всемерно содействовать повышению качества жизни членов общества, оставаясь двигателем цивилизации, способствующим реализации национальной идеи, соединению и передаче культурного наследия, духовной памяти человечества, социальной памяти нации.

Вновь на первый план выдвинулся вопрос: библиотеки - только символ культуры или реальное собрание документов, книгохранилище или информационное учреждение? В какой мере эти два понятия связаны (если связаны) между собой? Разрабатывая концепцию вопроса, мы исходили из того, что каждое общество и в каждое время ставило определенные задачи перед библиотекой и давало ей

конкретные поручения. Информационная, культурно-просветительская, образовательная и другие функции библиотеки существовали с древнейших времен. Другое дело - степень их развития, наполнения конкретным содержанием, приоритет отдельных функций в конкретный отрезок времени.

Проведенное исследование показало, что библиотечная общественность понимает, что сегодня нельзя отставать от новейших процессов, происходящих во всем мире, ведь информатизация является ключом к решению многих проблем и предоставляет возможность библиотекам развиваться так, как того требует общество, а главное - время.

Целью подготовки книги по итогам проведенного исследования было предоставить обществу информацию о состоянии библиотек Азербайджана, определить стратегию на будущее. Основная задача проведенной работы состояла в выявлении особенностей развития библиотек, осуществлении анализа состояния дел на местах.

Эта книга - попытка дать картину и показать тенденции развития библиотек Азербайджана различной ведомственной подчиненности в начале нового - III тысячелетия.

Имея данные о состоянии библиотечного дела в Азербайджане, возможно сделать правильные акценты и определить дальнейшие пути развития.

Мы с благодарностью примем отзывы, замечания и предложения относительно полноты охвата исследования, структуры книги, приведенных сведений по эл.почте: dialibrary@ mail.ru

Часть первая

КОНЦЕПЦИЯ И КОНТЕКСТ ИССЛЕДОВАНИЯ

Система библиотек, функционирующих ныне в Азербайджане, включает в себя множество типов и видов библиотек. Самой крупнейшей по объему фонда является Азербайджанская Национальная Библиотека им. М.Ф.Ахундова. Другими значимыми библиотеками являются Республиканская научно-техническая библиотека и Центральная научная библиотека АН Азербайджана. Кроме того, существуют библиотеки различных государственных учреждений, министерств, ведомств, учебных заведений и научных учреждений, библиотеки политических партий и объединений, неправительственных и негосударственных организаций, особую сеть закрытых библиотек представляют собой библиотеки пенитенциарных учреждений. На территории Азербайджана начали свою работу библиотеки, финансируемые зарубежными государствами, библиотеки посольств, различных благотворительных фондов.

С другой стороны, перестали функционировать целые сети библиотек, которые ранее были наиболее привилегированными, например, сеть библиотек Домов и кабинетов политпросвещения КПСС, свернули свою деятельность многие профсоюзные библиотеки. Перестали существовать некоторые отраслевые ведомственные библиотеки (библиотеки в сфере промышленности, транспорта, связи).

Наиболее обширна и разветвлена сеть публичных библиотек, находящихся в ведении Министерства культуры и туризма Азербайджанской Республики.

Особую систему образуют библиотеки, относящиеся к сфере высшего и среднего специального образования. Это

библиотеки университетов, академий, институтов, колледжей. Большое количество библиотек действуют в системе общего образования, куда входят библиотеки школ, лицеев, гимназий.

Исследованием впервые были охвачены характерные для Азербайджана и лишь ряда регионов постсоветского пространства, слабо оснащенные библиотеки, расположенные в лагерях беженцев и вынужденных переселенцев. Пользователи этих библиотек были лишены огромного книжного наследия, погибшего безвозвратно в результате армянской агрессии. Также впервые был проведен опрос в библиотеках пенитенциарных учреждений, давший специалистам интересный материал для размышлений, определения тактики работы в библиотеках этих учреждений в ближайшие годы.

Крупная сеть исследовательских библиотек продолжает функционировать в системе Национальной Академии Наук Азербайджанской Республики, включая как было отмечено выше Центральную научную библиотеку НАН, а также библиотеки научно-исследовательских институтов. Специализированные библиотеки имеют ряд отраслевых министерств.

Для проведения аналогий были проведены выборочные исследования в библиотеках воинской части, музыкальных школ, музыкального училища, турецких лицеев, действующих в городах Ширван, Гянджа, Мингячевир.

Система подхода к изучению проблемы была сформулирована исходя из того, что речь шла об изучении современного читателя и библиотекаря. Суть ее в том, что существует противоречие, или, как минимум, несоответствие между потребностями общества, государственной политики в новой ситуации и реальными возможностями существования в стране эффективной библиотечной системы.

Научный аспект проблемы состоит в том, что новые

потребности выдвигают необходимость создания новой технологии библиотечного дела. Изменились запросы читателей, но как и в какой степени - это необходимо было выяснить. Именно в такой момент возник вопрос о необходимости использования прежнего опыта при соблюдении необходимых градаций и объективно полезных сторон. Отсюда закономерно появляется необходимость хотя бы умозрительно связать миссию идеальной библиотеки - то есть той, какой она должна быть, с такими функциями реальной библиотеки как формирование и сохранение фонда документов (мемориальная), ее деятельность по предоставлению пользователям этих документов (коммуникативная) и сохранение и передача «памяти человечества» (духовная).

То есть, с помощью анализа наличия и взаимовлияния этих факторов была поставлена задача выявления соотношения миссии, социальной функции, социальной роли, приоритетов развития библиотек на современном этапе.

Большую роль в развитии и модернизации библиотек сыграла вышеупомянутая Государственная программа, подписанная Президентом страны. Особо отличились в выполнении Государственной программы следующие города и районы:

Гянджа, Сумгаит, Агстафа, Барда, Шабран, Хачмаз, Газах, Габала, Губа, Масаллы, Нефтчала, Сальян, Уджар, Загатала и др.

При разработке Государственной программы принималась во внимание изменившаяся социально-экономическая и культурная ситуация, обусловившая необходимость кардинальных структурно-функциональных изменений всей библиотечной деятельности, которая привела к смене ее ориентиров.

Продвижение в общество библиотечно-информационных технологий связано с решением непростых задач. Мы исходили из объективных реалий: при определенном уров-

не компьютеризации, интернетизации, цифровых технологий, которые занимают весьма, к сожалению, небольшую часть библиотечного пространства, имелось и имеются очень много учреждений этого профиля, где просто знают о существовании современной оргтехники, не представляя при этом себе реальность их использования в повседневной работе. Забегая вперед, скажем, что увидели то, что мы ожидали: печатные и даже рукописные каталоги. Но мы понимали, что такое нагромождение «древностей» вызвано прежде всего окружающей действительностью и состоянием нынешнего этапа развития, а также инертностью руководителей ряда библиотек. Вместе с тем, знакомство, контакты и личные наблюдения показали много хорошего и интересного, по крайней мере на уровне планов, задумок и отношения к делу.

Одна из основных концептуальных идей заключалась в том, что библиотеки не входят (не должны входить) в информационное общество в качестве придатков. Их надо рассматривать в качестве ускорителей, способствующих превращению общества в информационное. Именно эту, главную тенденцию развития библиотечного дела на современном этапе нам предстояло выявить.

Мы исходили из того, что при всех сложностях и неурядицах нашего движения к стабильной рыночной экономике наметилась позитивная динамика основных экономических показателей, начался неуклонный подъем ИКТ, повысилась информированность и информационность общества, возрастает компьютерная грамотность и т.д. Имеется ли в этом степень заслуги библиотек и если да, то в какой степени - это тоже предстояло выяснить. Собственно говоря, дать характеристику им как информационным и образовательным центрам, определить в какой степени они уже превратились или имеют возможность стать центрами Интернета, развития электронных услуг и правовой инфор-

мации. В связи с последним обстоятельством предстояло выяснить, в какой степени необходимые законы и нормативные акты использовались библиотеками для осуществления и планирования своей деятельности в рамках правового поля, причем с учетом международного права. Это было важно для того, чтобы определить импульс к этой сфере библиотечной деятельности. Ныне пересматривается структура и дислокация библиотек.

Мы согласны с точкой зрения о том, что настало время пересмотреть традиционную концепцию библиотек, базирующуюся на жестком абсолютизировании документальной парадигмы, обязательном условии физического присутствия документа в фонде библиотеки.

Побудительным моментом к проведению исследования было и то, что дефиниция библиотеки и ее основных функций относится сегодня к ключевым положениям уже не только библиотековедения, но и информационных наук. Планируемое исследование ставило целью создать правильное представление о сущности и исходных функциях библиотеки для определения содержания и взаимосвязи библиотечно-информационной деятельности, ее целей, принципов, критериев эффективности технологий, оценки качества работы.

Естественно, что учитывались изменения профиля комплектования и нарушения преемственности в этой области. Формирование новой практики комплектования осуществляется, как известно, с ориентацией на задачи, выдвигаемые переходным периодом. Но остается актуальным вопрос о том, стоит ли для обеспечения полноценного развития библиотечных структур полностью отказаться от традиционно сложившихся фондов. Надо думать, что здесь более уместно говорить о сохранении принципа преемственности в формировании фондов в оптимальных, имеющих позитивное значение пределах. Полный отказ от сложив-

шейся организационной структуры как это уже имело место в условиях советской системы, мы предполагали не ограничить «чистым» переходом к форме функциональных подразделений, а сохраняя те отраслевые формы, опыт которых в виде личного или унаследованного еще имеется у библиотекарей старшего поколения.

Во всяком случае, опыт работы ряда библиотек, ставших организационной базой данного исследования, показывает, что за последние годы работа по комплектованию, обработке, хранению, обслуживанию и консультационно-библиографической работе строится в сочетании классических и новых элементов. Стремление использовать гибкие формы подчинения интересам повышения эффективности удовлетворения читательского спроса, и этот опыт в целом оправдывается.

Здесь учитывается и такое обстоятельство, что многолетние идеологические кампании недавнего прошлого оставили глубокий след в деятельности библиотек, особенно больших. Отрицательное воздействие сильно разветвленных ведомственных и специализированных систем, при этом полностью самостоятельных, действующих на протяжении десятилетий, оставили достаточно глубокий след в умонастроениях и практике многих библиотечных работников. Возможно, это зафиксировано только на уровне подсознания, но факты налицо: удивительно, что подобное влияние прошлого ощущалось даже в образе мыслей и действий библиотекарей молодого поколения.

Эти обстоятельства внесли весьма существенные изменения в характер работы нашей исследовательской группы. Во всяком случае, мы убедились в правомерности подхода к проблеме с помощью предварительного «зондирования» - изучения нескольких выборочных библиотек. Эти дополнительные незапланированные меры себя полностью оправдали: их результаты заставили нас пересмотреть не

столько формулировки анкетных вопросов, сколько концепцию подхода к работе в целом - на проблемном уровне. Например, больше целенаправленного внимания при обработке данных стало уделяться динамике изменений читательских запросов, различным составным элементам формирования новой информационной среды, беседам с посетителями библиотек, их пожеланиям и предложениям, уровню самостоятельности этих учреждений и т.д.

Некоторые, даже предварительные данные, впервые поставили перед нами задачи, связанные с преодолением многолетнего воздействия сложной, многоступенчатой системы аналитико-синтетической переработки информации, в рамках которой имелись различные степени доступа к ней. Специально разобраться в феномене советско-имперского влияния и воздействия на области информационного обеспечения не входило в нашу задачу, но и полностью не упомянуть об этом тоже нельзя - иначе трудно будет понять проблемы, стоящие перед библиотеками в наши дни. Ведь те различия, которые мы обнаружили в характере, содержании и стиле работы ведомственных, специализированных и универсальных библиотек, в значительной степени объясняются именно этим обстоятельством. И если по итогам данного исследования в практику управления библиотечной системой республики будут внесены какие-либо изменения (во всяком случае его результаты позволяют на это надеяться), то они должны будут коснуться и состава фондов, и вопросов комплектования фондов, и автоматизации, и организации и ведения каталогов, а также обслуживания читателей и деятельности самих библиотекарей. Что касается последних, то указание причин может даже лечь в основу оценок о соответствии этих людей занимаемым должностям на современном уровне.

Анализируя некоторые итоги проделанной работы, мы сделали для себя главный вывод о прочной «привязаннос-

ти» библиотек, при всех их проблемах и многочисленных недостатках, к своему времени. Иное дело, что кардинально изменилась степень самостоятельности, круг лиц, на которых они были ориентированы, сама социальная, политическая, культурная, идеологическая, да, возможно, и нравственная атмосфера.

Данное исследование было направлено на выяснение реального состояния объективных потребностей и приведения библиотек в соответствие с уровнем их удовлетворения. Задача состояла в том, чтобы выяснить, как расширить и усилить возможности библиотек, чтобы они могли быть готовыми к удовлетворению запросов и потребностей организаций и других потребителей библиотечной информации.

Мы представляли себе, что после 13-15 лет переходного периода сами эти запросы были подвергнуты деформации, в том числе и по объективным «преобразующим» причинам: TV, Интернет, районам доступности прессы, т.е. когда скудные возможности прессы оказываются невостребованными.

Речь шла о реальном положении библиотек территориальной и отраслевой принадлежности, их отношениях с вышестоящими организациями, наличии ведомств, где работа библиотек осуществляется на должном уровне или, наоборот, когда он не соответствует объективным требованиям, а их сотрудники утверждают, что всё хорошо. Это изучалось одновременно с изучением мнений самих читателей.

Предметом исследования являлась деятельность библиотек и читательское поведение.

Все эти библиотеки разительно отличаются друг от друга объемами своих фондов, наличием современной литературы и масштабами своей деятельности. Велика разница и в количестве обслуживаемых ими читателей, следовательно, велика разница и в количестве посещений библиотек за год.

Изучалось реальное состояние системы библиотечного обслуживания в территориальном и ведомственном срезах, оценка существующих проблем как с точки зрения работников библиотек, так и пользователей их услуг. Анализ завершился сопоставлением этих двух точек зрения на перспективное развитие библиотечного дела в стране. Иначе говоря, речь шла о том, чего хотят и что могут сделать для улучшения деятельности библиотек сами их работники, и чего ждут потребители библиотечной информации.

На основе такого подхода состоялся подробный содержательный анализ возможностей усовершенствования механизма поставки библиотечных услуг, включая современный библиотечный менеджмент с использованием новых информационных технологий.

Исследовались также возможности профессионального роста библиотечных работников с учетом того, что они ограничивались разными факторами.

По этой схеме есть возможность выяснить, кто готов к профессиональному росту, а кто нет.

Результаты анализа позволили сделать ряд объективных заключений и рекомендаций по предполагаемым мероприятиям. Этот пакет предложенных условий может быть разбит на три части: 1) неотложные меры, когда библиотеки закрываются и наступает кризис; 2) меры по улучшению текущего обслуживания пользователей библиотечных услуг; 3) перспективные программные мероприятия для развития библиотечного дела в Азербайджане на уровне современных стандартов и ее интеграции в международные библиотечные системы.

Задача состояла в том, чтобы выяснить - имеет ли место сплошной тотальный кризис библиотечного дела. Дело в том, что единственным, хотя и неоспоримым преимуществом библиотек остается бесплатность пользования ими, хотя изменяется аудитория их пользователей - этот

вид обслуживания, всё более ограничивается такими областями, как образование, фундаментальные науки и досуг, т.е. сферами, где стоимость решений, принимаемых на основе информации, минимальна.

Задача исследования состояла и в том, чтобы выяснить, что должны сделать библиотеки для сохранения своих позиций в меняющемся мире. В этом плане необходимо измениться самим, и именно формы этих изменений следовало выявить. Основной акцент при этом делался на изучение путей адаптации к достижениям высоких технологий. Здесь важно было выяснить, насколько библиотечная система готова к компьютеризации процессов, происходящих в ней, к созданию высокотехнических систем, электронных библиотек и т.д. в сочетании с предложением совершенно новых форм обслуживания.

Именно здесь объективно возникли новые требования к подготовке дипломированных специалистов, призванных работать в этой наиболее массовой с точки зрения охвата населения сфере: библиотеке - информационной, образовательной, культурной.

Мы убедились в том, что новые подходы в работе библиотек будут сопровождаться изменением теоретических представлений о ее функциях, смещением акцентов в управлении и правового регулирования информационной деятельности.

Основная задача состоит в том, чтобы выяснить современные тенденции развития общества и библиотечно-информационных технологий, чтобы обеспечить возрастание статуса, роли и материального уровня библиотек. Возможно, что расчёты помогут выработке государственной политики в области управления библиотечным делом, политики государственных органов для использования имеющихся ресурсов и, повысив качественный уровень обслуживания, воздействовать на формирование высоких информационных запросов.

Часть вторая

ПАНОРАМА БИБЛИОТЕК АЗЕРБАЙДЖАНА

а) читатели

В нынешний важный для укрепления азербайджанской государственности период, как никогда ранее, обществу нужны новые практические и фундаментальные знания, достоверная, оперативно получаемая информация. Для подавляющего большинства населения потребность в этом может быть удовлетворена только через государственные общедоступные библиотеки, поскольку библиотека, как мы отметили выше, осталась единственным (!) учреждением, предоставляющим доступ к культуре, знаниям и информации бесплатно.

Вывод, полученный в ходе исследования таков - понимание социальной роли библиотеки невозможно без систематической исследовательской работы по изучению читателя и его запросов. В его пользу свидетельствует широкая распространенность таких исследований в мире.

Для учащихся и студентов Азербайджана сегодня более всего характерно прагматическое чтение. Свыше 70% прочитанной ими литературы связано с программным чтением.

Библиотека сегодня - это культурный, духовный центр, пространство для развития личности, место общения и досуга. Она в своей деятельности ориентируется на удовлетворение и развитие информационных потребностей и интересов своих пользователей, широкой публики. Главное в изучении читателя - насколько сегодняшние библиотеки удовлетворяют запросы своих пользователей и как пользо-

ватели оценивают их работу. Для читателей основными критериями оценки деятельности библиотеки является степень удовлетворенности фондом. По данным анкетирования 42,1% читателей ответили, что почти все спрашиваемые книги удается получить, 30,6% - большинство спрашиваемых книг не может получить, 27,3% ответили по-разному. Мы углубились в проблему, пытаясь понять, почему так происходит. Сегодня положение дел в большинстве библиотек таково: книжные фонды не отвечают читательским интересам. Фонды устарели, износились, прежняя система комплектования развалилась, новая не создана. Следует отметить, что согласно трем распоряжениям Президента Азербайджанской Республики, в дар библиотекам были переданы книги азербайджанской и мировой классики, словари, энциклопедии, благодаря чему расширились фонды библиотек. Хотя еще несколько лет назад читатели не запрашивали современную нужную литературу, заведомо зная, что она отсутствует. В результате, зная фонд, хотя даже и частично, многие читатели (50,7%) часто просто не делают заказы на современную нужную литературу, заведомо зная, что она отсутствует. А ведь в обществе роль библиотек не только не умаляется, а наоборот, возрастает. Причиной тому является целый ряд обстоятельств:

- упадок прежней советской книгоиздательской системы, падение ее престижа;
- высокие цены на издательскую продукцию и невозможность для большинства людей приобретать ее, выписывать на дом периодику;
- отсутствие нужных книг в розничной торговле в результате несформированности книжного рынка в стране;
- необеспеченность учебных заведений современной литературой в результате введения новых учебных программ и дисциплин.

Сложно сегодня библиотекам с периодической печатью.

Подписка в исследованных библиотеках довольно скудная и лишь 10,8% читателей удовлетворены ее фондом; 9,8% ее репертуар не устраивает, остальные опрошенные этот вопрос проигнорировали.

В ходе исследования был выявлен еще один парадоксальный факт - имеющиеся в наличии фонды используются далеко не полностью. Причина - неумение найти интересующую книгу.

Анализ читательских анкет показал, что сегодня в наших библиотеках очень много неучтенных «скрытых» читателей. Дело в том, что посещающие библиотеку читатели часто берут в библиотеке литературу не только для себя, но и для членов своих семей, друзей, соседей.

Читатель XXI века считает, что библиотека - это прежде всего место, где приобщаются к ценностям культуры (87,5%); информационный и культурный центр одновременно (59,4%); место для общения (31,3%); информационное учреждение (25%); место для отдыха (9,4%).

На основе пожеланий пользователей и их предложений по улучшению деятельности библиотек, полученных в ходе анализа материалов проведенного социологического исследования, можно сделать интересные выводы о том, что хотя ответы читателей неоднозначны, но в них чувствуется положительное отношение к библиотекам. Они не остались равнодушными к проблемам библиотек и добросовестно приняли участие в анкетировании. Благодаря опросу мы лучше узнали их запросы и потребности и это, в свою очередь, поможет библиотекам определить направления своей работы на перспективу.

Ниже приводим наиболее интересные обобщения по ответам читателей:

- свыше половины респондентов (59,8%) желают, чтобы библиотеки получали как можно больше и оперативно новых книг, 43,2% опрошенных утверждают, что это зна-

чительно улучшит работу библиотеки;

- хотели бы видеть в библиотеке новые технологии (Интернет, компьютеры) 5,3% опрошенных.

Часто, задавая вопрос читателям, что же они ждут от библиотекаря, кроме книг, чаще всего звучит один ответ - общения. Проведенное исследование еще раз доказывает, что читатели сегодня ждут от библиотеки и общения, и понимания, и совета. Такую библиотеку можно назвать не просто местом проведения досуга, а центром общения.

Практика исправительно-трудовых учреждений показывает, что эффективность исправления и перевоспитания осужденных непосредственно связана с тем, насколько обоснованно и правильно строится и осуществляется индивидуальный подход к исправительно-трудовому и карательно-воспитательному воздействию на лиц, отбывающих наказание в местах лишения свободы. Дело в том, что дезадаптация так называемых «потерянных людей» является сегодня одной из острейших социальных проблем.

Библиотеки пенитенциарных учреждений, наряду с решением культурно-просветительных, информационных задач призваны выполнять реабилитационные функции с заключенными.

Повседневность этих библиотек такова - она должна находиться в активном состоянии, т.е. здесь должны быть самые интересные книги, помогающие людям поддерживать душевное равновесие и выйти из психологического кризиса, побудить интерес и способствовать самосовершенствованию. Книги в этих библиотеках должны помочь преодолеть внутренний дискомфорт, психологический конфликт.

Читатели пенитенциарных учреждений - криминогенная группа, поэтому при формировании фонда этих библиотек необходимо приобретение учебной литературы (по компьютерам, языкам и т.д.) с целью предупреждения будущей безработицы среди этих людей.

Психологическая и воспитательная литература поможет преодолеть среди осужденных распространение употребления спиртных напитков, наркотических веществ, нарушение режима и совершение новых преступлений.

в) руководители библиотек и библиотечные работники

В конце 80-х годов в Азербайджане началось движение за демократические преобразования всех сфер жизни, завершившееся обретением суверенитета и независимости. Библиотекам независимого Азербайджана необходимо было формировать цели и задачи своей профессиональной деятельности в контексте развития общества, они были вовлечены в построение гражданского, демократического общества.

Несомненно, что развитие, возвышение общества невозможно без книги, без библиотеки, без библиотекаря. Общественная миссия библиотеки заключается в возвышении общественного сознания. Нам было важно путем анкетирования, а главное - интервьюирования выяснить насколько библиотечные работники готовы к выполнению своей миссии; насколько современный библиотекарь и библиотека соответствуют идейно своему месту и своей роли в нашем динамичном, противоречивом и непредсказуемом мире.

Социологический опрос дал нам богатый для размышлений и определения приоритетов материал. Библиотека, утратившая социальную роль в обществе приходит к падению престижа, это было вызвано прежде всего значительным ухудшением качественного состава фондов, жесткой регламентацией сверху. В Азербайджане начата реализация программы прочного укрепления материальной базы в масштабах районных, городских и республиканских библиотек.

Библиотеки нашей страны посещают различные кате-

гории читателей. Пополняются группы молодых читателей, которые почти во всех библиотеках названы приоритетными. Наиболее активны учащиеся, студенты. Во многих городах и регионах это связывают с ростом престижа образования, поэтому библиотеки ставят своей задачей помощь в образовательном процессе.

Библиотекарь должен уметь работать с новыми социальными группами, с новыми интересами читателей - освоение компьютерных знаний, изучение иностранных языков, т.к. они идут к библиотекарю за практическими пособиями. Однако, к сожалению, наши библиотекари в основном занимаются выдачей книг из фонда, а 16,5% утверждают, что в библиотеках преобладают информационные услуги с использованием компьютерных технологий; 10% читателей, по мнению библиотекарей, пользуются фактографическими данными на основании данных Интернета.

Современная библиотека невозможна без автоматизации и потому среди главных приоритетных направлений деятельности библиотеки, по мнению (53,2%) респондентов Баку; 60% респондентов городов республиканского подчинения и 61,1% сельских районов должна быть автоматизация. В контексте этого интересен был ответ респондентов о новых видах библиотечной работы. Читатели всех городов и регионов ответили что это: «внедрение новых информационных технологий и обслуживания» - 64,2%; 90,6%; 74% - соответственно. Отрадно, что перестала восприниматься как своего рода экзотическая по отношению к публичным библиотекам деятельность по их компьютеризации. Эти процессы стали естественными для сознания библиотекарей. Однако, к нашему большому сожалению, автоматизация - одно из слабых мест сегодняшней азербайджанской библиотеки.

К сожалению, автоматизация в наших библиотеках - как реальная действительность упоминается не часто. Ви-

димо, пока еще общество не воспринимает библиотеки как информационные центры, но при этом в ряде библиотек открыты компьютерные классы, а библиотекари и читатели владеют компьютерами.

Таков имидж «современной библиотеки», сформированный библиотекарями Азербайджана:

- информационный центр - 82,4%
- центр образовательный - 70,6%
- центр культуры - 60,7%
- центр духовного возрождения нации - 54,9%
- центр воспитательный - 46,4%

И лишь 0,5% опрошенных дали другой ответ.

Фонды любой активно работающей библиотеки представляют собой живой организм. Задача специалистов чутко воспринимать изменения в жизни этого организма. Проблема фондов всегда была актуальной в библиотечном мире, но особую актуальность она приобрела в связи с тем, что в результате армяно-азербайджанского конфликта на оккупированных территориях безвозвратно было потеряно огромное количество фондов, прекратили свое существование сотни библиотек. Устранение или смягчение последствий форс-мажорных обстоятельств является как задачей государства, так и библиотек. Вполне естественно, что на вопрос о главных приоритетных направлениях деятельности библиотек библиотечные работники, специалисты этой сферы ответили: «сохранность и безопасность фондов» (77,4%); «стимулирование и создание условий для полноценного и эффективного комплектования и использования библиотечных фондов» (72,3%). Фонды всех библиотек пополнились книгами по распоряжениям Президента страны от 12 января и 27 декабря 2004 года.

Говоря о фондах библиотек и их сохранности, нельзя не затронуть вопрос о ценном ядре книжного фонда, который следует сохранить навеки. Свобода овладения знания-

ми - одна из главных черт развитого демократического общества. В эту эпоху особенно возрастает роль библиотек, так как именно библиотека несет на себе функции помочь читателю в формировании системы ценностных ориентаций. Следует отметить, что включение аксиологического, оценочного момента в процесс познания составляет основное содержание культуры чтения. В эпоху, когда человек получает практически беспредельные возможности получения любой информации на основе интернациональных телекоммуникационных систем, чрезвычайно важно, чтобы он имел доступ к систематизированной информации, к информации, структурированной на основе критерия ценности.

Читателям современной библиотеки должна быть предоставлена уникальная возможность ознакомления с ядром книжного фонда - произведениями, выражающими общечеловеческие ценности в их национальном понимании, т.е. наиболее прочным фундаментом человеческого знания. Следовательно, одной из главных миссий библиотеки на современном этапе является развитие и удовлетворение читательских потребностей в освоении этого наследия всеми доступными ей средствами. Накопленное человечеством интеллектуально-художественное богатство, с точки зрения отдельного индивидуума, социума или этноса, является безграничным. Современный библиотекарь должен суметь выделить из этой кладези ту ее часть, без которой невозможно обойтись нынешнему поколению.

При этом ядро должно иметь четкую национальную адресность и, естественно, сформировано на основе национальной модели. При формировании ядра преобладающим должен быть не критерий универсальности, а критерий ценности, т.к. здесь необходимо учесть фактор старения информации и документов. К большому сожалению, при списании книжных фондов этот фактор учитывается ни во всех библиотеках.

Библиотеки в Азербайджане все еще не могут использовать преимущества, которые дает растущее во всем мире понимание важности информации и знаний. Если взглянуть в суть проблемы, то библиотеки востребованы населением - это подтвердило проведенное социологическое исследование. Однако это еще по-настоящему не замечено ни обществом, ни средствами массовой информации. Библиотекари должны сделать библиотеки более видимыми, что поможет добиться общественной поддержки библиотек.

Библиотечный мир Азербайджана должен показывать свою необходимость обществу, формировать современный имидж в средствах массовой информации, среди всех категорий граждан.

Анализируя все цифры через призму территориальной типологии, следует вывод о том, что на недостаток финансирования жалуются библиотеки Баку (93,6%); сельских районов (86,3%) и республиканских городов (82,8%), тогда как о неудовлетворительной системе книгоснабжения высказали свое мнение библиотеки городов республиканского подчинения (81,3%), сельских районов (76,3%), Баку (64,5%). Проверками финансово-ревизионных органов, в основном, обременены библиотеки городов республиканского подчинения (56,3%), сельских районов (52,5%).

И вновь о важнейшей проблеме библиотек - автоматизации. Современная библиотека невозможна без автоматизации. К сожалению, мы не можем сказать по этой проблеме много положительного. Библиотеки очень-очень медленно преодолевают этот барьер. Известно, что каждые 5 лет объем полученных знаний и информации увеличивается примерно в 2 раза. Ориентироваться в этом потоке становится все сложнее. Без применения новых технологий в области хранения, обработки и предоставления информации сегодня просто не обойтись, поэтому автоматизация библиотечных процессов должна быть одним из приоритет-

ных направлений развития библиотек. В современной библиотеке должен быть создан фонд CD. Как показало исследование библиотекари это осознают, 57,9% опрошенных внедрение новых информационных технологий считает приоритетным направлением деятельности библиотек. По территориальной типологии ответ на этот вопрос был распределен следующим образом: 60% опрошенных в городах республиканского подчинения и 61,1% библиотекарей сельских библиотек считают это направление приоритетным, тогда как в Баку эта цифра составляет лишь 53,2%.

Таким новым видам библиотечной работы, как внедрение новых информационных технологий отдают предпочтение 90,6% опрошенных респондентов в городах республиканского подчинения, 74% - в сельских районах, 64,2% - в Баку. Компьютеризации технологических процессов в библиотеках городов республиканского подчинения отдали предпочтение 60,9% респондентов, в Баку - 50,4%, в сельских районах - 41,6%.

Опрос показал, что в нашей стране снизилось не только количество библиотек, а следовательно и доступность библиотечного обслуживания, но и количество информации в функционирующих библиотеках в результате сокращения совокупного библиотечного фонда. Фактически ликвидирована система межбиблиотечного абонемента (МБА), в некоторых библиотеках отсутствуют полностью или частично новые поступления в библиотечные фонды.

Вместе с тем, нынешние библиотеки предпринимают меры для того, чтобы отвечать требованиям и запросам современного читателя.

В качестве итога можно сказать, что книга - притягательная сила для пользователей наших библиотек.

ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЯ

Библиотека XXI века - это не только культурно-досуговый центр, но и, прежде всего, центр информации, а информация - основополагающий фактор развития общества, важная часть культурного наследия. Сегодня в нашей стране создаются предпосылки для ускоренного развития библиотечного дела. Есть реальная возможность для библиотек перейти на качественно новый уровень работы, развивать накопленный культурный потенциал Азербайджана. Определенная часть этого потенциала находится в библиотеках, где он может и должен постоянно наращиваться. Наращивание этого потенциала означает преодоление разрыва культурного взаимодействия между поколениями и между регионами нашей страны.

Сейчас важно не только сохранить подавляющее число библиотек, но и значительно расширить сферу их влияния на процессы преобразования в обществе.

Хочется надеяться, что опубликованные материалы помогут в разработке перспектив развития библиотечного процесса и разработке проекта национальной концепции информационного и библиотечного развития нашей страны.

AZƏRBAYCAN KİTABXANALARI MODERNLƏŞMƏ YOLLARINDA
(Sorğu materialları əsasında)

БИБЛИОТЕКИ АЗЕРБАЙДЖАНА НА ПУТЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ
(по материалам опроса)

TEXNİKİ REDAKTOR

Hans Klos,

KORREKTOR

Saminə Hidayətqızı

OPERATOR

Günel Akifqızı

Çapa imzalanmış 12.12.2012,
formatı 60x84 1/16,
fiziki ç.v 4,75,
ofset kağızı №1, tayms qarnituru,
sifariş 218. Sayı 3000

Kitab
«APOSTROFF»
(akif0706@mail.ru / 050-313-07-06)
nəşriyyatında ofset üsulu ilə
çap olunmuşdur.

Bakı şəhəri, H.Zərdabi 71^A.
☎ Tel.: 430-52-04